

AIDA İMANQULİYEVA

CÜBRAN XƏLİL

CÜBRAN



AIDA İMANQULİYEVA

**CÜBRAN XƏLİL
CÜBRAN**

“Elm nəşriyyatı”
Bakı - 2002

Redaktoru: **Afaq ƏSƏDOVA**

AİDA İMANQULİYEVA
CÜBRAN XƏLİL CÜBRAN
Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 2002, 120 səh.

ISBN 5-8066-1464-6

Kitabda müasir ərəb ədəbiyyatının görkəmli və orjinal simalarından biri Avropada və Amerikada çoxlarının mahir rəssam kimi tanıdığı, mühacirətdə "Qələmlər birliyi" ədəbi cəmiyyətinin təsisçisi və ilk sədri olan Cübran Xəlil Cübranın həyat və yaradıcılığın-
dan bəhs olunur.

4603020200

A
655 (07) - 2002

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəl-
lərində Livanın tarixi ölkədə
Osmanlı imperiyasının ağılığı, Türkiyə sultanı
Əbdülhəmidin (1876-1909) qanlı rejimi, habe-
lə tez-tez ölkə daxilində baş verən dini toqquş-
malarla sıx bağlıdır. Eyni zamanda bu dövr
xalqın oyanması və milli-azadlıq hərəkatının
qüvvətlənməsi dövrü idi; ölkədə inqilabi yük-
səliş yaranmış, burjua maarifçiləri cərəyanı
meydana gəlmişdi. Bu cərəyanın nümayəndə-
ləri azadlıq və tərəqqi uğrunda mübarizə apa-
rıldılar.

Livanda baş verən ictimai-siyasi irəliləyiş
yeni ədəbiyyatın meydana gəlməsinə səbəb
oldu. Əl-Bustani (1819-1883), Əhməd Faris
əş-Şidyaq (1805-1887) kimi maarifpərvər
ərəb yazıçılarının həmin illərdə yazdıqları
əsərlərində Livan xalqının ağır həyatı əks olu-

nurdu. Adlarını çəkdiyimiz yazıçılar Livanda yeni realist ədəbi üslubun, zamanın tələblərinə cavab verən yeni ədəbiyyatın yaranması və formalaşması üçün böyük fəaliyyət göstərmişlər.

Bu dövrdə bütün ərəb ədəbiyyatında olduğu kimi Livan ədəbiyyatında da köhnə ədəbi ənənələrdən xilas olmaq, köhnə formaları qırmaq, yeni qayəli ədəbiyyat yaratmaq uğrunda mübarizə gedirdi. Mütərəqqi yazıçılar ciddi çətinliklərə rast gəlirdilər. Çünki əsrlərdən bəri klassik formalara və ənənələrə adət etmiş ərəb oxucuları yeni ədəbi formalara (xüsusilə şerdəki yeniliyə) tezliklə alışa bilmirdilər. Buna görə də yazıçılar əsərlərinin mövzusunun müasirləşdirməyə də, onun formasını köhnə üslubda, oxucuların tələbinə və zövqünə uyğun şəkildə saxlamağa çalışırdılar.

Türk hökumranlığı vaxtı ölkənin asılı vəziyyəti, polis rejimi, terror və təqiblər, ağır yaşayış tərzi bir çox mütərəqqi ərəbləri doğma yurdunu tərk edib xarici ölkələrə getməyə

məcbur etmişdi. Bir çox livanlı ədib, şair və jurnalist Misirə, Türkiyəyə, bəziləri isə Avropa ölkələrinə və hətta Amerikaya köçmüşdülər.

Mühacir yazıçılar ölkələrdə öz ədəbi fəaliyyətini davam etdirsələr də, bu fəaliyyət çox vaxt müvəffəqiyyətsizliyə uğrayırdı. Belə ki, Türkiyədə və Avropanın bir sıra böyük şəhərlərində yaranmış bəzi ərəb ədəbi cəmiyyətləri və təşkilatları müxtəlif səbəblər üzündən tezliklə dağılmışdı. Ərəb mühacirləri nisbətən münasib şəraiti Amerikada tapmışdılar. Xüsusən Nyu-York şəhəri mühacir ərəb jurnalistlərinin, şair və ədiblərinin cəmləşdiyi yer olmuşdu. Buraya toplaşmış mühacir ərəblər öz milli mədəniyyətlərinin, qədim Şərq adət və ənənələrinin bir növ təbliğatçısına çevrilmişdilər.

Amerikaya köçmüş ərəb ziyalıları müxtəlif ədəbi dərnəklərin, cəmiyyətlərin və nəşriyyatların ətrafında birləşirdilər. Onlar başa düşürdülər ki, ərəb ədəbiyyatını və dilini məhv

olmaqdan saxlamaq, onu xilas etmək, ərəb dilini ərəb millətinin bugünkü həyatı ilə sıx əlaqədə olan fəal ictimai bir amilə çevirmək üçün vahid təşkilatda birləşməlidirlər.

Belə bir təşkilat 1920-ci ildə Nyu-Yorkda yaranan *الرابطة القلمية* ("Qələmlər birliyi") ədəbi cəmiyyəti oldu. Bu cəmiyyətin yaranması yeni ərəb mədəniyyətinin inkişafında görkəmli rol oynayan təzə və böyük ədəbi məktəbin meydana gəlməsi demək idi. "Qələmlər birliyi"nin yeni baxışlarının, bədii proqramının, ictimai dünyagörüşünün təşəkkül tapmasında XIX əsr mütərəqqi rus ədəbiyyatı və ədəbi tənqidi mühüm rol oynamışdır. Belə ki, bu təşkilatın əsas xadimlərindən olan Mixail Nüaymə, Əbd əl-Məsih Həddad, Nəsim Əridə öz təhsillərini Fələstin cəmiyyətinin rus məktəblərində almış, klassik rus ədəbiyyatının qabaqcıl ideyalarını dərinədən qavramışdılar. Onlar yazıçıları ədəbiyyatda ictimai mövzuları gücləndirməyə çağırır, real həyatı əks etdirməyi təbliğ edir, ərəb ədəbiyyatında

əslərdən bəri davam edən janr və forma məhdudluğuna, təqlidçiliyə qarşı mübarizə aparırdılar.

Həyata və ətraf mühitə yanaşmaqda realist təfəkkür tərzi, insanları həyacanlandıran, sevindirən amillər, onların həyatı, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin yaşayışının realist əksi - bütün bunlar mühacir yazıçıların, xüsusilə "Qələmlər birliyi" üzvlərinin öz yaradıcılıqları üçün əsas götürdükləri prinsiplər idi; başqa sözlə desək, onlar Avropa və klassik rus ədəbiyyatı ilə tanış olub, mütərəqqi ərəb ədəbiyyatını ənənəvi mövzular çərçivəsindən xilas edərək, real həyatı, mühiti dərk etməyin mühüm vasitəsinə çevirməyə çalışırdılar.

"Qələmlər birliyi" üzvlərinin ən böyük xidmətlərindən biri budur ki, məhz onlar ilk dəfə olaraq ərəb ədəbiyyatına yeni bədii metod - tənqidi realizm metodu gətirdilər.

Vətənlərindən uzaq düşmüş ərəb şair və ədiblərinin fəaliyyətini xalqı üçün ən vacib məsələlərə istiqamətləndirən, onları vahid

təşkilat ətrafında birləşdirən görkəmli yazıçı Cübran Xəlil Cübran olmuşdur. “Qələmlər birliyi” məhz onun təşəbbüsü, səyi nəticəsində yaranmış və Cübran 11 il bu ədəbi cəmiyyətin sədri olmuşdur.

Müasir ərəb ədəbiyyatının görkəmli və orijinal simalarından biri olan Cübran Xəlil Cübranın əsərlərinin şöhrəti Şərqi ölkələri ilə məhdudlaşmır. Avropada və Amerikada da bir çoxları onu istedadlı yazıçı və mahir rəssam kimi tanıyırlar. Cübranın müəllimi olmuş görkəmli fransız heykəltəraşı Ogüst Roden (1840-1917) onun haqqında demişdir: “Bu istedadlı livanlıdan - XX əsrin Uilyam Bleykindən dünya çox şey gözləyə bilər”.¹

Cübran 1883-cü ildə Şimali Livanın Bşarə kəndində anadan olmuş və orada da ibtidai təhsil almışdır. Bir çox digər livanlı ailə kimi, cübranlar ailəsi də öz güzəranını yaxşılaşdır-

¹ В.Волосатов. “Джебран Халил Джебран” (giriş sözü). Д.Х.Джебран. “Сломанные крылья”. Москва, 1962, səh.3. (Bundan sonra: В.Волосатов. С.Х.Сюбран).

maq ümidi ilə 1895-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarına - Boston şəhərinə köçür. 1898-ci ildə Cübran təhsilini davam etdirmək məqsədilə Livana qayıdır və “Əl-Hikmət” adlı katolik məktəbini bitirir. Ailə üzvlərinin Birləşmiş Ştatlarda vəfat etmələri onun yenidən Bostona qayıtmasına səbəb olur.

Qürbətdə cübranlar ailəsinin taleyi çox faciəli keçmişdir: ərəb mühacirlərini üzüb tələf edən amansız vərəm xəstəliyi bir ilin ərzində gələcək yazıçının anasını, bacısını və ailəni dolandıran böyük qardaşı Butrusu həyatdan aparır. Əziz adamlarının ölümü Cübrana çox ağır təsir edir. Bu illər onun həyatında ən ağır və miskin bir dövr idi.

Buna görə də həmin dövrdə Cübranın çəkdiyi rəsm əsərlərində qəm-kədər əhvali-ruhiyyəsi aydın duyulmaqdadır. Bu əsərlər Cübranın rəsmlərinin ilk sərgisində göstərilmiş və müəllifini sənət aləmində müəyyən qədər tanıtmışdır.

Cübran 1908-ci ildə Parisə gedir və incə-

sənt institutunda təhsil almağa başlayır. Burada o, rəngkarlıq sənətinin incəliklərinə yiyələnməklə yanaşı, fransız dilini öyrənməyə böyük diqqət verir, Parisin mədəni həyatını izləyir, ədəbi fəaliyyətlə məşğul olur. Cübranın ədəbi yaradıcılığının ilk məhsulları olan lirik şerləri əziz adamlarının vaxtsız itirməsindən doğan dərin kədər duyğuları ilə doludur.

Parisdə təhsilini başa vurduqdan sonra Cübran onun rəssamlıq istedadını qiymətləndirən və Amerikada ona hamilik edən mənənat qadın Mari Haskelin maddi yardımını ilə Avropa ölkələrinə səyahətə çıxmış, Roma, Brüssel, London kimi məşhur şəhərlərin tarixi abidələrinə, zəngin muzeylərinə tamaşa etmişdir.

1912-ci ildə Cübran Bostona qayıtmış, tezliklə oradan Nyu-Yorka köçmüşdür. Bu nəhəng şəhərdə o, coşqun ədəbi və rəssamlıq fəaliyyətinə başlamışdır. Burada Cübran özünün rəsm əsərlərinin yeni sərgisini təşkil etmişdir. Sərgi rəngkarlıq həvəskarları arasında böyük müvəffəqiyyət qazanmış, həmin əsər-

lər tənqidçilər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Nyu-Yorkda Cübran mühacir ədiblərlə görüşür, həmvətənlərinin Amerikada təşkil etdikləri mətbuat orqanlarında əməkdaşlıq edirdi.

O zaman Nyu-York ərəb ölkələrindən, xüsusilə Livandan və Suriyadan mühacirətə getmiş yazıçıları və şairləri özünə cəlb edən bir mərkəzə çevrilmişdi.

XIX əsrin axırları və XX əsrin əvvəllərində Livan ziyalılarının böyük bir hissəsi - xırda və orta burjuaziyaya mənsub şəxslər, habelə missioner məktəblərinin məzunları bir-birinin ardınca Livandan və Suriyadan köçüb gedirdilər, çünki burada senzura onların əl-qolunu bağlamışdı, fəaliyyət üçün geniş meydan yox idi. Mühacirlər arasında istedadlı və məhsuldar yazıçılar, jurnalistlər çox idi. Əsasən, romantikaya meyl edən bu yazıçıların ədəbi yaradıcılığı XVIII əsr Avropa ədəbiyyatına çox yaxın idi. Görkəmli şərqşünas İ.Y.Kraçkovski

mühacir ədiblər haqqında yazır: “Öz vətənlərində çox zaman azad ədəbi yaradıcılıq imkanından məhrum olan bir sıra yazıçılar Amerikaya getdilər; orada onlar çox zaman Edqar Ponun, Ralf Uoldo Emersonun, Uolt Uitmenin böyük təsiri altına düşürdülər. Adları yeni ərəb ədəbiyyatının tarixinə düşmüş bir çox böyük sima mühacirətdə yetişmişdir”.²

Nyu-Yorkda Cübran öz həyatını tamamilə ədəbiyyata və rəssamlığa həsr edir. Bu dövrdə o, maddi ehtiyac içində yaşasa da, vətən həsrəti çəksə də, hər halda onun üçün “ilk planda yaradıcılıq məsələləri, daxili narahatlıq hissi, ədəbiyyatda və rəngkarlıqda yorulmadan yeni yollar axtarmaq qayğısı dururdu”.³

Cübran Nyu-Yorkda yaşayarkən müəyyən qədər tanınmış mühacir yazıçılarla - Mixail Nüaymə, İlya Əbu Madı, Nadra Həddad və

² И.Ю.Крачковский. “Арабская литература в Америке” (1895-1915). Известия ЛГУ, I с., 1928, сәһ. 3-4. (Bundan sonra: İ.Y.Крачковски. “Америкada ərəb ədəbiyyatı”).

³ И.Ю. Крачковский. “О книге Михаила Нуайме о Джебране”, seçilmiş əsərləri, III с., М.-Л., 1956, сәһ.350.

başqaları ilə görüşürdü.

Cübranın ilk mətbu əsəri “المهاجر” (“Mühacir”) qəzetinin səhifələrində dərc olunmuş “Yenilikçi yazıçı” sərlövhəli məqaləsidir. Bundan bir müddət sonra bir-birinin ardınca onun iki hekayələr məcmuəsi - “عرائس المرح” (“Çəmənlər gəlinləri”, 1906) və “الارواح المتمردة” (“Üsyankar ruhlar”, 1908) kitabları çapdan çıxır. Görkəmli ərəb yazıçısı və tənqidçisi doktor İsmayıl Əhməd Ədhəm ərəb ədəbiyyatı tarixi üçün bu iki məcmuənin əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmiş və onları “ərəb bədii nəsrinin ilk nümunələri” adlandırmışdır.

Həmin məcmuələrə daxil olan hekayələr o dövrdə yaşayan ərəb novellaçılarının yaradıcılığı üçün çox səciyyəvidir. XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən ərəb tənqidçi və ədəbiyyatşünasları bədii ədəbiyyatda artıq gözəl forma deyil, dolğun məzmun axtarırdılar. Əsərin ideyası mütləq ilk plana çəkilirdi. Yuxarıda adları çəkilən məcmuələrində Cübran

tənqidçilərin bu tələblərinə cavab vermiş və o dövr üçün çox vacib olan sosial-ictimai mövzuları təbliğ etmişdi. Həmin hekayələrdə ədib cəsarətlə cəmiyyətin yaraları və ədalətsizlikləri əleyhinə çıxır, ilahi gözəlliyə və paklığa vurğunluğunu ifadə edirdi. Cəmiyyətin həyatına nüfuz etməyə səy göstərən Cübran xalqın ümitsiz və ağır vəziyyətini təsvir edərkən bu mənzərələri real epizodlarla canlandırmağa çalışırdı. Yazıçı belə bir fikir təlqin edirdi ki, o, həqiqət və gözəllik, səadət və sevinc arzusu ilə yaşayır, lakin hakimlərin zülmü, ruhanilərin ikiüzlülüüyü nəticəsində həyat öz mənasını itirmiş, həqiqət və gözəllik isə əlçatmaz kateqoriyalara çevrilmişdir.

“Çəmənlər gəlinləri” kitabı “Nəsillərin külü və əbədi məşəl”, “Banlı Marta” və “Ağlını itirmiş Yühəna” hekayələrindən ibarətdir.

Bu hekayələrdə müəllif Livan xalqının həyatını və məişətini realistcəsinə təsvir edir, şahidi olduğu gerçəkliyin mənfi cəhətlərini

tənqid etməyə çalışır.

“Üsyankar ruhlar” toplusuna yazıçının dörd hekayəsi - “Hanili Varda”, “Qəbirlərin naləsi”, “Gəlin yatağı” və “Kafir Xəlil” daxil edilmişdir.

Bu topluya Cübran belə bir epigraf yazmışdır: “Mənim qəlbimi əzizləyən qəlb üçün. Öz sirlərini mənim ürəyimə boşaldan ürək üçün. Mənim hisslərimin atəşini bu kitabdan yuxarıda alovlandıran əl üçün”.⁴

Məhcər ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan M.Nüaymənin (1889-cu ildə anadan olmuşdur) kitaba yazdığı müqəddimədə oxuyuruq: “O, fikir və qəlb azadlığını məhdudlaşdırmış və bir ovuc şəxsə adamların həyatına, duyğularına hakim kəsilmək imkanı vermiş amansız adətlər və qanunlar əleyhinə

⁴ səh.80, 1941, جبران خليل جبران، المجموعة الكاملة، بيروت (Bundan sonra: C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı).

⁵ جبران خليل جبران، الأرواح المتمردة، مقدمة، New-York, 1908, səh.23.

üsyən qaldıran düşüncələri barədə yazmışdır".⁵

Bu hekayələrində müəllif əsrlərdən bəri davam edən xurafata öz mənfi münasibətini bildirir, ictimai ədalətsizlik, qadın hüquqsuzluğu əleyhinə çıxır. Bu əsərlərdə din buxovlarına və məişət zülmünə qarşı həmin dövr və mühit üçün cəsarətli, üsyankar əhvali-ruhiyyə əks olunmuşdur.

Bu kitablara daxil olan hekayələr ərəb həyatından və məişətindən çox uzaqlarda, ABŞ-da mühacirətdə olan zaman yazılsa da, "...öz kökləri ilə doğma vətənlə bağlıdır və burada məzmun etibarilə bir cizgi tapmaq mümkün deyildir ki, onların müəllifinin çoxdan bəri vətəndən dərbədər düşdüynə dəlalat etsin... hiss olunur ki, bütün hekayələr həyatın özündən götürülmüşdür, adamlar, qəhrəmanlar müəllifin öz fikirlərinin təbliğatçı-

بمبخائل نعيمه

Nyu-York, 1908, səh.23.

larıdır".⁶

Bu iki hekayələr məcmuəsi müəllifə böyük şöhrət qazandırdı və onu ərəb şərqində məşhurlaşdırdı.

1912-ci ildə Cübran özünün ən böyük və məşhur nəsr əsərini - الاجنحة المتكسرة ("Qırılmış qanadlar") povestini yazdı. Bu əsərin süjetini, demək olar ki, müəyyən dərəcədə müəllifin tərcümeyi-halı, onun ilk məhəbbəti ilə əlaqədar romantik əhvalatlar təşkil edir. Kitab çapdan çıxandan sonra M.Nüaymə onun barəsində böyük və çox qiymətli tənqidi məqalə yazmış və povesti "bəd-bin gecədən sonra ümid səhəri"⁷ adlandırmışdır.

Cübran mənsur şer janrında da çoxlu əsər yazırdı. Doğrudur, ərəb ədəbiyyatında bu janrın banisi rolunu ərəb ölkələrində çox məşhur olan yazıçı-publisist Əmin ər-Reyhani (1879-1940) oynamışdır. Ər-Reyhani ilk ərəb yazıçısıdır ki, mənsur şer xanrina geniş şöhrət qa-

⁶ İ.Y.Kraçkovski. "Amerikada ərəb ədəbiyyatı", səh.19.

⁷ II c., səh.30. ميخائل نعيمه، سيعون، بيروت، ١٩١٣ (Bundan sonra: M.Nüaymə. Yetmiş illik).

zandırmış və onu yüksək sənətkarlıq səviyyəsinə çatdırmışdır.

Ər-Reyhaniyədək bu forma ərəb ədiblərinə məlum deyildi. Bunu ilk növbədə onunla izah etmək lazımdır ki, forma barəsində son dərəcədə mühafizəkar olan ərəb poeziyası ölçüsüz, vəznisiz şeirləri uzun müddət qəbul etmirdi. Ərəb ədəbiyyatında yalnız Quranın bəzi fəsilləri bu ədəbi formaya yaxın idi. Bu sahədə ilk addımlar atan ər-Reyhani də, Cübran da görkəmli mənsur şer ustası Amerika yazıçısı Uolt Uitmeni (1819-1892) özlərinin müəllimi hesab edirlər.

Ərəb ədəbiyyatında mənsur şer kiçik parçalardan ibarət bir janrdır, burada forma gözəlliyi həlledici rol oynayır. Bu əsərləri müəyyən dərəcədə aforizmlərin qədim klassik növü ilə müqayisə etmək mümkündür. Əslində bunlar təbiət və həyat düşüncələridir. Ər-Reyhaninin və Cübranın yaradıcılığında bu şeirlər konkret dövr ilə sıx əlaqədar olduğuna görə də maraq doğurur.

Mənsur şer mühacir ədiblərin ən çox sev-

dikləri janrlardan biri idi. XIX-XX əsrlərin qovuşduğu dövrdə ərəb ədəbiyyatında tarixi roman janrı necə tipik, sonralar hekayə - novella Misir modernistləri* üçün necə xarakterik idisə, mənsur şer də mühacir ərəb ədibləri üçün eləcə səciyyəvi idi.⁸

Əmin ər-Reyhaninin və digər mühacir yazıçıların əsərləri sayəsində bu forma bir çox ədibin yaradıcılığında öz əksini tapmışdır. Məzmununu dəyişməklə Misir modernistləri də ona müraciət etmişlər. Onların yaradıcılığında, əsasən, tarixi-ədəbi, fəlsəfi və ictimai xarakterli mövzular üstünlük təşkil edirdi.

Cübran bu janrı ilk növbədə mövzu cəhətdən zənginləşdirmişdir. İ.Y.Kraçkovskinin yazdığı kimi, onun mənsur şeirlərinin süjetləri-

* XX əsrin əvvəllərində Misirdə bir qrup mütərəqqi yazıçı müasir Avropa mədəniyyətinin və ədəbiyyatının nailiyyətlərindən istifadə edərək, öz milli ədəbiyyatlarını inkişaf etdirməyə və yüksəltməyə cəhd göstərirdilər. Belə yazıçıları Misir modernistləri adlandırırdılar. (Bax: İ.Y.Kraçkovski. XX əsr ərəb ədəbiyyatı, 1946, səh.25).

⁸ İ.Y.Kraçkovski. "Xarici ərəb ədəbiyyatı", seçilmiş əsərləri, III c., səh.93.

ni “ümumibəşəri hesab etmək lazımdır. Cübranın nadir hallarda spesifik ərəb məsələlərinə toxunur, bunu çox vaxt ona verilmiş sorğulara və ya ərəb ölkələrindəki hadisələrə cavab olaraq edirdi”.⁹

Müasir ərəb ədəbiyyatşünası Nadirə Cəmil Sərrac həmin janrın inkişafında Cübranın rolunu belə qiymətləndirir: “Onun şerlərinin mövzuları real idi, həyatla bağlı idi, onun xəyalı heç zaman buludlarda cövlan etmirdi, o, həmişə sadə həyatı təsvir edir, ədalət və xeyirxahlığı təbliğ edirdi”.¹⁰

1914-cü ildə Nyu-Yorkda çapdan çıxmış “دمعة وابتنامة” (“Göz yaşı və təbəssüm”) adlı kitabı Cübranın mənsur şerlərindən ibarətdir. Bu əsərlər müxtəlif illərdə mühacirlərin mətbuat orqanlarında, o cümlədən “Əl-Mühacir” qəzetində dərc olunmuşdur.

⁹ İ.Y. Kraçkovski. XX əsr ərəb ədəbiyyatı, səh.22.

¹⁰ نادرة جميل سراج، شعراء “الرابطة القلمية” القاهرة، ١٩٥٥، səh. 309.

(Bundan sonra N.Sərrac. “Qələmlər birliyi” şairləri).

Kitabın adından görüldüyü kimi, burada müəllif təzadlı paralellərdən istifadə etmiş, sevinc ilə kədəri, göz yaşı ilə təbəssümü, sevgi ilə hicranı qarşı-qarşıya qoymuşdur. Təzadlı boyalardan və səciyyələrdən istifadə etməklə Cübranın əsas ideyanı daha qabarıq nəzərə çatdırmaq imkanı qazanır. M.Nüaymənin fikrinə, Cübranın xas olan kədər və qüسسə, üsyankarlıq və qıyamçılıq, çaşqınlıq və utancaqlıq kimi xüsusiyyətlər bu kitabda özünü daha aydın büruzə vermişdir.

Cübranın öz kitabını nə üçün məhz belə adlandırdığını izah edərək yazırdı: “Mənim həyatım göz yaşları və təbəssümlərdən ibarətdir, göz yaşı mənə həyatın sirlərini, onun qaranlıq və zülmətli cəhətlərini izah edir. Təbəssüm məni insanlara, həyata yaxınlaşdırır. Göz yaşı duyğularımın faciəsidir. Təbəssüm sevincimin təzahürüdür”.¹¹

11 ميخائيل نعيمة، جبران خليل جبران، حياته وموته وادبه وفنه، بيروت، ١٩٣٩، səh. 186. (Bundan sonra M.Nüaymə. C.X.Cübranın).

Bu kitab Cübranın qəlbinin, düşüncələrinin, həyatının iztirablarının inikasıdır.

Nyu-Yorkda Cübran digər mühacir ədiblərlə tez-tez görüşürdü. Onların əksəriyyəti öz yaradıcılıq yolunu artıq müəyyən etmiş yazıçılardır idi.

Həmin yazıçılar mühacirlərin, demək olar ki, bütün mətbuat orqanlarında aktual mövzularda tez-tez çıxış edirdilər. Ədəbiyyata və incəsənətə münasibətdə Cübranla onlar arasında yaxın cəhətlər çox idi. Buna görə də təsadüfi deyildir ki, Cübran və bir sıra digər yazıçı və şairlər daha məhsuldar fəaliyyət göstərə bilmək üçün özlərinin ədəbi birliyini yaratmağı zəruri hesab edirdilər. Belə birlik milli ədəbiyyatın mənafeyinə xidmət etmək və onu fəal ictimai qüvvəyə çevirmək sahəsində söylərin birləşdirilməsi üçün lazım idi. Yuxarıda adını çəkdiyimiz “Qələmlər birliyi” məhz belə bir ədəbi təşkilata çevrildi.

“Qələmlər birliyi” öz ətrafında səkkiz mühacir yazıçını birləşdirmişdi. Bunlar Cübran Xə-

lil Cübran, Mixail Nüaymə, Vilyam Kətisfləys, Əbd əl-Məsih Həddad, Nadra Həddad, İlyas Atallah, Nəsim Ərida və Rəşid Əyyub idi.

Cəmiyyətin öz mətbuat orqanı var idi, burada onun üzvlərinin və digər ərəb yazıçılarının əsərləri dərc olunurdu. “Qələmlər birliyi”nin orqanı olan “السانح” (“Səyyah”) qəzetinin səhifələrində bədii əsərlərlə yanaşı, elmi-tənqidi məqalələr də dərc edilirdi. Bu məqalələrdə mühacir yazıçıların bütün yeni əsərlərinə obyektiv qiymət verilirdi. “Səyyah” qəzeti vasitəsilə mühacir yazıçılar öz həmkarlarından tez-tez xeyirxah və faydalı məsləhətlər alır, yaradıcılıqlarında olan nöqsanların tənqidini görürdülər. Qeyd etmək lazımdır ki, Şərq ənənələrinə görə, həmişə əsərləri təriflənən məqalələrə adət etmiş yazıçılar üçün belə tənqid çox faydalı idi.

“Qələmlər birliyi” üzvlərinin yaradıcılığında real gerçəkliyi əks etdirən yeni məzmunlu əsərlərə daha geniş yer verilirdi. Təqlidçilik və ənənəvilik getdikcə aradan çıxırdı.

Mühacir yazıçılar ədəbiyyatda tapdanmış cırıqlardan uzaqlaşmağa çalışdılar. Onların yaradıcılığı inkişafda idi.

M.Nüaymə bu yeni ədəbi məktəbin məqsəd və vəzifələri, bütün ərəb ədəbiyyatı üçün onun əhəmiyyəti barədə belə yazırdı: "...Ədəbiyyatımızı duğunluq və təqlidçilik dövründən çıxararaq üslub və məzmun sahəsində kəşflərə doğru aparan bu yeni ruh bu günün ümidi və sabahın əsasıdır.

Bizim fikrimizcə, ərəb ədəbiyyatını və dilini məzmun və üslub sahəsində yalnız qədim ədəbiyyatı təqlid etmək çərçivəsində saxlamağa səy göstərənlər ədəbiyyatımızı və dilimizi yeyib gəmirən qurda bənzəyirlər. Onlara müqavimət göstərilməsə, ədəbiyyatımızı və dilimizi elə bir vəziyyətə gətirib çıxarırlar ki, daha onu inkişaf etdirmək və canlandırmaq mümkün olmaz".¹²

Əlbəttə, "Qələmlər birliyi"nin üzvləri

¹² M.Nüaymə. C.X.Cübran, səh.170.

klassik ədəbiyyatı öyrənir, əhəmiyyətini dərk edir və onun ayrı-ayrı nümayəndələrinin yaradıcılığına böyük qiymət verirdilər. Onlar etiraf edirdilər ki, klassiklər arasında elə nəhənglər var ki, onların əsərləri bir çoxları üçün daim ilham mənbəyi olaraq qalacaqdır. Bununla yanaşı, mühacir yazıçılar ədəbiyyatda yeni orijinal yollar axtarırdılar. Vətəndə adətən müraciət etdikləri böyük həcmli formalar burada tez-tez dəyişən şəraitə cavab verə bilən, aktuallığı ilə fərqlənən və qəzetlər üçün daha çox əlverişli olan kiçik novellalarla, məqalələrlə, şeir parçaları ilə əvəz olunmuşdu.

Mətbuat orqanlarında mühacir yazıçıların ən müxtəlif məsələlərə dair yazıları dərc edilirdi. Bunların arasında siyasi məqalələr, bədii əsərlər barəsində rəylər, keçmiş nəsillərə mənsub yazıçıların yaradıcılığı haqqında xarakteristikalar və sərbəst mövzularda olan bədii düşüncələr var idi. Adətən, belə məqalələrdə və qısa bədii əsərlərdə ənənəvi natiqlik üsullarına, dəbdəbəli ifadələrə yer verilmir,

sərbəst forma, sadə və təbii dil üstünlük təşkil edirdi.

Həmin dövrdə “əs-Saih” qəzetində Cübranın da məqalələri və bədii əsərləri tez-tez dərc olunurdu. Bunlar yazıçının müxtəlif aktual məsələlər barəsində fikir və düşüncələrini cəsarətlə ifadə etdiyi yazıları idi.

Sonralar bu məqalələr və mənsur şeirlər toplanaraq “العواصف” (“Tufanlar”) adı ilə məcmuə şəklində çapdan buraxılmışdır. Həmin məcmuəni 1920-ci ildə Qahirədə “دارالجلال” nəşriyyatı çap etmişdir.

“Göz yaşı və təbəssüm” məcmuəsində Cübran orta əsrlərin ictimai və məişət qalıqlarının, xurafatın, cəhalət və geriliyin xalqın başına gətirdiyi bəlaları sadəcə olaraq təsvir edirdisə, burada onu həmvətənlərinin geridə qalması, ətəleti, qadınların hüquqsuzluğu, zülm və ədalətsizlik şəraitini narahat edirdisə, “Tufanlar” məcmuəsində yazıçının üsyankar səsi eşidilir, bu əsərdə onun gözəllik məfhumuna olan münasibəti daha aydın, insan duy-

ğularının təsviri daha bəşəri, dinə baxışı daha düşünülmüş şəkildə verilir.

Məcmuəyə daxil edilmiş məqalələrin, demək olar ki, hamısında insanı köləyə çevirən quruluşa qarşı, dindar adamların cibindən qızıllı və gümüşü ruhanilərin cibinə axıtmağa kömək edən dinə qarşı, əsl sənəti və sənətkarı qiymətləndirməyən cəmiyyətə qarşı yazıçının qəti etirazı ifadə olunmuşdur.

Cübranın sonrakı illərdə müxtəlif mühacir mətbuatında dərc olunmuş ayrı-ayrı məqalə və şeirləri 1923-cü ildə Qahirədə çap edilən “البدائع والطرائف” (“Gözəlliklər və qəribəliklər”) adlı məcmuədə toplanmışdır.

Həmin məcmuəyə müəllifin, əsasən, lirik və fəlsəfi xarakterli mənsur şeirləri daxildir. Mövzuları çox rəngarəng olan bu əsərlərin əsas ideyası ədalətin, məhəbbətin və gözəlliyin vəsfidir. Cübran hansı mövzuya toxunursa-toxunsun, onun ədalətsizliyə qarşı üsyankar ruhu, xeyirxahlığa və gözəlliyə rəğbəti hər bir əsərdə açıq-aydın hiss olunmaqdadır.

Cübran digər əsərlərini ingilis dilində yazmışdır. Bunlar, əsasən, aşağıdakılardır: “Divanə” (1918), “Qarşıda gedən” (1920), “Peyğəmbər” (1923), “Qum və köpük” (1926), “İsa insan oğludur” (1928) və “Yer allahları” (1930). Həmin əsərlərin bir çoxu ərəb dilinə tərcümə olunmuş və Ərəb Şərqiinin müxtəlif ölkələrində dəfələrlə nəşr edilmişdir.

Birinci iki əsərin məzmunu bir-birinə çox yaxındır. Demək olar ki, müəllif əvvəlki məcmuədə qaldırdığı mövzuları ikincidə bir növ daha da inkişaf etdirir. Həmin kitablara daxil edilmiş hekayələrin çoxunun qəhrəmanları cəmiyyətdə öz yerini tapa bilməyən, adama-yovuşmaz, türki-dünyalığa meyl edən adamlardır. Bu adamlar tək-tənha qalmışlar. Cəmiyyətin qanunlarını və qaydalarını anlaya bilmirlər, ətrafdakılar da onları başa düşmürlər. Cübran belə adamlara rəğbət bəsləyir, çünki onları xeyirxah, ədalətli, səmimi və insanpərvər hesab edir.

1923-cü ildə çapdan çıxmış “Peyğəmbər”

kitabı Cübranın şöhrətini daha da artırdı. Əsər ingilis dilində olduğu üçün Şərqi ölkələrindəki oxucularla yanaşı, Avropa oxucuları da onu oxudular və bəyəndilər. “Qərb oxucusunu Şərqi koloriti ilə məftun edən” (Ə. Ər-Reyhani) bu kitab C.X.Cübranın ən orijinal əsərlərindən biridir.

Həmin kitabda Cübran dinin bəzi məsələlərini nəzərdən keçirir, bir çox ictimai problemləri tədqiq edir, bütün bəşəriyyətə səadət və əmin-amanlıq arzulayır. Müəllif öz əsərində nədən bəhs edir? Ərəb ədəbiyyatşünası İsa ən-Nauri bu suala belə cavab verir:

“Bu kitab məhəbbət və oğullar, hədiyyələr və xərəklər, içkilər və iş, sevinc və kədər, evlər və paltarlar, satqı və alqı, cinayətlər və cəzalar, qanunçuluq və azadlıq, ayrılıq və ehtiras, iztirab və özünü dərk etmə, təhsil və dostluq, nitq və gözəllik, din və ölüm haqqındadır”.¹³

¹³ عيسى الناعودي، ادب المهجر، القاهرة، ١٩٥٩،
səh.200. (Bundan sonra: İ. ən-Nauri. Məhcər ədəbiyyatı).

Göründüyü kimi, müəllifin toxunduğu məsələlərin dairəsi çox genişdir. Lakin Cübran hansı məsələdən danışarsa-danışsın, o, həmişə mütəfəkkir, böyük sənətkar, söz ustası və öz xalqını, bütün bəşəriyyəti hədsiz dərəcədə sevən bir insan olaraq qalır.

“Peyğəmbər” kitabı doğma vətən üçün qüssə və həsrət duyğuları ilə aşılammışdır. Əsərin qəhrəmanı Mustafa adlı oğlan 12 ildir ki, mühacirətdədir və bu illər ərzində hər gün gəmi gözləyir ki, minib vətənə qayıtsın. Mustafanın yeganə arzusu qəribliyə son qoymaq, doğulub boya-başa çatdığı kəndə qayıtmaqdır. Peyğəmbərin qayıtması barədə kitabda təsvir olunmuş əhvalat da Cübranın yenidən vətənə dönmək arzularının ifadəsidir.

Kitabda təsvir edilən əhvalatlar Cübranın böyük insanpərvər olduğunu göstərir. O, insanları obyektiv, xeyirxah olmağa çağırır, təbiəti misal göstərərək: “Külək yerdən baş qaldıran ən zəif otlarla nə dildə danışarsa, güclü

palıd ağacı ilə də həmin dildə danışır”¹⁴ - deyir. “Peyğəmbər” Nitschenin əsərlərinin təsiri altında yazılmışdır. Nüaymə qeyd edir ki, “Zərdüşt” Nitschenin özü olduğu kimi, Mustafa da Cübranın özüdür. Nitşe Zərdüştə rəmzi və metaforik bəzəklərdən paltar geydirərək onu tanımayanların nəzərlərindən gizlətməmişdir. Cübran da Mustafaya simvolizm və məcazlar libası geyindirmiş və onu tanımayanların gözlərindən yayındırmışdır”.¹⁵

Müəllifin dərin fantaziyası, izahlarının aydınlığı, metaforaların gözəl işlədilməsi, fikrin orijinal tərzdə ifadə olunması sayəsində bu kitab həm Qərbdə, həm də Ərəb Şərqində çox geniş şöhrət tapmışdır. Nüaymənin dediyinə görə, “Peyğəmbər” Amerika təriqətlərinin, məsələn, “kvakerlərin” kilsə kitablarından birinə çevrilmişdir.¹⁶

Cübranın 1926-cı ildə yazdığı “Qum və

¹⁴ İ.ən-Nauri. Məhcər ədəbiyyatı, səh.69.

¹⁵ M.Nüaymə. C.X.Cübran, səh.207.

¹⁶ M.Nüaymə. C.X.Cübran, səh. 217.

köpük” kitabına müəllifin yaratdığı aforizmlər, müdrik ifadələr və zərb-məsələlər daxildir. Cübran bu kitabda öz düşüncələrini, fikirlərini şərh etmiş, sanki ürəyini boşaltmışdır. Məcmuədəki bütün aforizmlər məzmunludur, insanlara məhəbbət duyğuları ilə zəngindir.

Cübranın aforizmləri insan xarakterlərini açıb göstərir... məhəbbət, dostluq, sülh, ədəbiyyat, incəsənət haqqındadır. Məsələn, müəllifin insanpərvərliyini ifadə edən bir neçə aforizmi nəzərdən keçirək:

“Allah, dovşanı mənə qurban verməkdən əvvəl mənə şirə qurban ver”.¹⁷

“Sən korsan, mən isə kar, elə isə əlini ver mənə, bizim digərini aparsın”.¹⁸

“Nifrət - yerə sərilmiş cənazədir, sizlərdən kim qəbir olmaq istəyir?”.¹⁹

Bərabərlik haqqında aforizmlərə diqqət

¹⁷ C.X.Cübran, Qırılmış qanadlar. Moskva, 1962,səh. 181.

¹⁸ Yene orada, səh. 182.

¹⁹ İ.ən-Nauri, Məhçər ədəbiyyatı, səh.90.

yetirək: “Fəza, kəhkəşanın pəncərələrindən baxanlar üçün səma ilə yeri bir-birindən ayırmır”.²⁰

“Pərğu balıqlarda yatanların gördüyü yuxuların nəm torpaqda yatanların yuxusundan heç də gözəl olmadığını bilə-bilə mən həyatın ədalətliyinə inamımı necə itirə bilərəm”.²¹

Məcmuədəki aforizmlərin bir çoxu müəllifin fəlsəfi düşüncələrinin məhsuludur...

“Bəşəriyyət əbədiyyət vadisindən ölməzlik dənizinə axan işıq çayıdır”.²²

“Sübutsuz etiraz etmək - idrakın son pilləsində durmaq deməkdir”.²³

“Mən özümü o vaxt tənha hiss edərdəm ki, insanlar mənim gizli məziyyətlərimi qınayaq aşkar qüsurlarımı tərifləsinlər”.²⁴

“Həyat onun qəlbini oxumağı bacaran müğənni tapa bilməyəndə onun dərrakəsi ilə da-

²⁰ C.X.Cübran, Qırılmış qanadlar. səh. 180.

²¹ Yene orada, səh. 181.

²² Yene orada. 1962,səh. 182.

²³ Yene orada, səh. 170.

²⁴ Yene orada.

nışan filosof yaradır".²⁵

"Həqiqəti həmişə bilmək və onu bəzən ucadan demək lazımdır".²⁶

"İsa insan oğludur" (1928) və "Yer allahları" (1930) adlı kitablarında Cübran xristianlığın bəzi ehkamlarını, din məsələlərini nəzərdən keçirir. Bu iki son əsərində müəllif bəzən özünün əvvəlki ideyalarının ziddinə çıxır.

Geniş şöhrət qazanmasına, mühacir həmvətənləri arasında ona hörmət və ehtiram bəslənməsinə baxmayaraq, Cübran qəlbən rahatlıq tapmırdı. O, Amerikada uzun illər yaşamışdır. Lakin daim Livanın həsrətini çəkmişdir. Cübran Nüayməyə deyirdi:

"Allah məni və səni bu mədəniyyətdən və mədənilərdən, Amerikadan və amerikalılardan xilas etsin və biz allahın hökmü ilə azad olub Livanın bəyaz zirvələrinə, onun sakit vadilərinə qayıdaq. Orada biz üzüm və tərəvəz yeyərik, vətənin şərabını və zeytun yağını içə-

²⁵ Yenə orada, səh. 183.

²⁶ Yenə orada.

rik, onun xırmanlarında yataraq, sürülərini otararıq, onun cavan çobanları ilə oturub durarıq, çeşmələrinin zümzüməsini dinləyərək. Qəlbim məndən şərəfli həyat, düşüncələrim azadlıq, bədənim isə istirahət tələb edir. Azadlıq, fikir nəcabəti mənə yalnız Livanda qayıdacaqdır. Yox, mən Livanda yaşayacağam, heç olmazsa, cismim orada yaşayacaqdır. Bu aləm, maşınlar və xülyalar aləmi məni təngə gətirmişdir".²⁷

Lakin Cübran vətənə qayıda bilmədi. İztirablar və məhrumiyyətlər öz işini gördü: yazıçı vərəm xəstəliyinə tutulmuşdu. 1931-ci il aprelin 11-də o, Nyu-Yorkda vəfat etdi. Ölüm ayağında Cübran özünün bütün əsərlərini doğma Bşarrə şəhərinə miras verdiyini bildirir.

Livanlılar çox sevdikləri vətənpərvər yazıçının xidmətlərini yüksək qiymətləndirmişlər. Onun qəbri vətəninə - Bşarrə şəhərinə köçürülmüş və çox çəkməmiş ki, yazıçının məq-

²⁷ M.Nüaymə. C.X.Cübran, səh.268.

bərəsi həmvətənlilərinin sevimli ziyarətgahına çevrilmişdir. Livanda onlarca muzey, məktəb Cübranın adını daşıyır. Amerika ensiklopediyalarında ABŞ-ın görkəmli yazıçılarından adları ilə yanaşı, böyük ərəb yazıçısı Cübran Xəlil Cübranın da adı çəkilir.

Akademik İ.Y.Kraçkovskinin yazdığı kimi, Cübranın vəfatı, təqribən, iyirmi il davam etmiş çox əhəmiyyətli bir ədəbi mərhələnin başa çatması demək idi.

* * *

Tərcümeyi-halından görüldüyü kimi, Cübran öz qələmini ən müxtəlif ədəbi janrlarda sınaşmışdır. Lakin onun yaradıcılığında əsas yeri hər halda hekayələri və mənsur şeirləri tutur. Məhz bu əsərlərdə ərəb xalqları həyatının ən "xəstə" cəhətlərinə toxunulur, onun ən səciyyəvi təhazürləri təsvir olunur. Bu janrlardan istifadə etməklə Cübran ən aktual mövzulara müraciət edir, həyat həqiqəti axtarır və canlı xarakterlər yaradır.

Cübran öz hekayələrində bir çox məsələ-

yə toxunmuşdur. Lakin Şərqdə qadınların hüquqsuz vəziyyəti, ictimai ədalətsizliyin ifşası, dini xürafatın və ruhanilərin tənqidi, vətənpərvərlik duyğuları bu mövzular arasında üstünlük təşkil edir.

Ərəb cəmiyyətində qadının hüquqsuz vəziyyəti Cübranı daim narahat etmiş, qadın obrazları onun yaradıcılığında mühüm yer tutmuşdur. Yazıçı hekayələrinin əksəriyyətində qadının taleyi məsələsinə toxunmuş, bir sıra mühüm əsərlərini isə tamamilə bu mövzuya həsr etmişdir. Bütün bu əsərlərdə Cübran qadının cəmiyyətdə hüquqsuz, məzlum, bəzən hətta gölə vəziyyətindən narahat olduğunu, narazı qaldığını bildirir.

"Banlı Marta"²⁸ hekayəsində Cübran qadına qeyri-insani münasibət bəslənilməsinə qarşı öz etirazını ifadə etmişdir. "Banlı Marta" aldadılmış bir kəndli qızın kədərli taleyi haqqın-

²⁸ C.X.Cübran. "Çəmənlər gəlinləri", əsərləri külliyyatı, səh.56.

da hekayədir.

Uşaq yaşlarından yetim qalmış Marta qəddar bir qəyyumun himayəsində yaşayır. Cübran yazır: “O, sübhçağı qəyyumun qəzəbli söyüşləri ilə yuxudan oyanır və qorxudan bütün bədəni titrəyirdi... Məğrur qəlbli, heç bir həyat təcrübəsi olmayan bu qız üzərinə hələ toxum səpilməmiş xam torpaq kimi idi”.²⁹

Bir dəfə varlı bir gənc onu yalançı vədlər, nəvazişli sözlərlə aldadıb özü ilə şəhərə aparır. Çox keçmir ki, o Martanı tanış olmayan şəhərdə köməksiz-imdadsız qoyub gedir. Kənddə böyümüş bu sadələvh qız böyük şəhərdə pulsuz, yurdsuz və kimsəsiz qalır. Marta ehtiyacdən, yoxsulluqdan və tənhalıqdan əzab çəkir. Körpə uşağı ilə o, Beyrutun dar, zibilli küçələrinin birində yarımuçuq zirzəmi-də yaşayır. Onu aldadıb bədbəxt edən gəncin özü kimi varlı, avara yoldaşları Martanı qaranlıq, soyuq zirzəmisində də rahat buraxmırlar.

²⁹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.65.

Müəllif Martanın dili ilə deyir: “Onun dostları mənim harada yaşadığımı öyrəndilər. Onlar mənim necə zəif və köməksiz olduğumu bilir-dilər. Bir-birinin ardınca mənim yanıma gəlməyə başladılar, hər biri də mənim şərəfimi pul bahasına, mənim cismimi çörək bahasına satın almağa çalışırdı”.³⁰

Cübran kimsəsiz, aciz bir qızın ölümünə bais olan zəngin əyyaşın və onun dostlarının zahiri “incəlikləri” arxasında gizlənən yırtıcı sifətlərini açıb göstərməklə varlıların özbaşınalığını məzəmmətləyir, sərvətin hər şeyə hökmran olduğu, insan ləyaqətinin pula satıldığı cəmiyyətin ədalətsiz, vəhşi qanunlarını ifşa edir.

Cübran Martanın halına acıyır, onu pozğun və əxlaqsız bir qadın kimi məzəmmətləmir, əksinə burjua cəmiyyətinin ikiüzlüylülü-yünün və çürüklüyünün qurbanı olmuş Martanı müdafiə edir. O yazır: “Yox, Marta, sən qə-

³⁰ Yene orada. səh.65.

birlər arasında yaşasan da, lənətlənməli adam deyilsən. Həyat səni çirkab içərisinə salsın da, sən murdarlanmamısan. Bədəninə yaxılmış çirkab sənə təmiz qəlbinə toxunmamış, onun canlı rüşeymlərini məhv etməmişdir... Marta sən insan cildli heyvanın tapdaladığı bir çiçək-sən. O, səni ayaqlasa da, sənə qəlbini ətri etməmişdir”³¹

Martanın əzablı və ağır həyatını təsvir edərkən Cübran bu qədər dəhşətli ictimai bəlalər törədən cəmiyyətin əleyhinə çıxır. Lakin müəllif bu bəlalərin, ədalətsizliklərin ictimai səbəblərini açıb göstərə bilmir. Yazıçı Martanın öz acı taleyinə kölə kimi tabe olduğunu təsvir edir, onun başına belə müsibətlər gəlməsində kimin günahkar olduğunu qabarıq surətdə verə bilmir və yalnız ona ədalətli münasibət bəslənməsi barədə mücərrəd çağırışlarla kifayətlənir.

Yazıçının sonrakı hekayələrində qadın xa-

³¹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.63-64.

rakterlərinin getdikcə təkmilləşdiyini izləmək mümkündür. “Hanili Varda”³² və “Gəlinlik yatağı”³³ hekayələrinin qəhrəmanları hüquqsuzdur, lakin onlar öz talelərinə kölə kimi baş əymirlər. Bu qadınlar məhrumiyətlərə məruz qalsalar da, öz hüquqlarını tələb edir, səadət axtarırlar.

“Hanili Varda” hekayəsi belə bir epigrafla başlanır: “Qızlara məxsus qayğısızlıqdan oyanaraq özlərini hər evində görəndən, əri tərəfindən pula və bəxşislərə qərq edilsələr də, hörmət və dostluq hissləri ilə əhatə olunsalar da qəlblərində canlı məhəbbət alovu yandırılı bilməyən bədbəxt qadınlara”³⁴.

Varda da məhz belə bədbəxt, köməksiz qadınlardandır. O, atası yerində olan varlı bir kişiyyə - Rəşid bəy Nuamana ərə verilmişdir. Rəşid bəy elə güman edir ki, bütün var-dövlətini Vardanın ayaqları altına səpələsə, ona gö-

³²⁻³³ C.X.Cübran. “Üsyankar ruhlar”, əsərləri külliyyatı, səh.81, 106.

³⁴ Yenə orada, səh. 82.

zəl paltarlar, bahalı bəzək-düzək alsa, onu cins atlar qoşulmuş dəbdəbəli karetalarda gəzdirsə, cavan arvadının qəlbinə və hisslərinə sahib ola bilər.

Lakin Varda belə düşünür. O, sərvətdən və dəbdəbədən imtina edir, sevdiyi adamın var-dövlətdən, gözəl mebellərdən məhrum olan, ancaq həyat qaynayan komasına köçməyi üstün tutur. Bu qadın təmtəraqlı saraylara nifrət edir, onları qəbir adlandırır, “diri-diri qəbrə gömülmək istəmədiyini bildirir. Əzəmətli binələrin qızıla çəkilmiş damları altında yalanın və rıyanın yuva salmasından Varda ikrah hissi ilə danışır:

“Onlar (evlər - A.İ.) həqarət, izzət və bədbəxtliyin gizləndiyi mağaralardan başqa bir şey deyildir. Bura gözə yaxılan sürmənin və dodaq boyasının altında zəif qadının ikiüzlülüüyü, gümüşün və qızılın arxasında isə kişinin xudbinliyi və heyvani mahiyyəti gizlənmiş əhəng qəbirlərdir. Həmin sarayların divarları əzəmətlə göyə ucalır, lakin aldadılmış qurban-

ların ah-nalələri bu divarları sarsıda bilsəydi onlar darmadağın olardı. Yoxsullar bu evlərə gözüyaşlı, həsrətlə baxırlar. Ancaq onlar bilsəydilər ki, yoxsulların öz arvadlarının qəlbində aşıb-daşan incə məhəbbət duyğularından bu evlərin sakinlərinin qəlbində əsər-ələmət belə yoxdur, onlar istehza ilə gülümsəyərək sakitcə öz daxmalarına qayıdardılar. Bu bərbəzəkli evlərdə arvadlarının əxlaqından xəbəri olmayan kişilər, öz gözəlliklərinin qurbanı olub istəmədikləri varlı adama ərə verilmiş qadınlar yaşayır”.³⁵

Vardanın fikrincə, “qadının xoşbəxtliyi və səadəti ərinin tutduğu mövqedə və onun mərhəmətində deyil”, ərlə arvad arasında olan mənəvi anlaşılma, qarşılıqlı məhəbbətdədir.

Varda həyat, Şərq qadınının vəziyyəti barədə öz düşüncələri ilə cəmiyyətə qarşı, qadını hüquqsuz vəziyyətə salan köhnəlmiş qa-

³⁵ C.X.Cübrən. Əsərləri külliyyatı, səh.89.

nunlara və ənənələrə qarşı etirazını bildirir. O, yaramaz qanunlar qarşısında itaət etməkdən cəsərlə boyun qaçırır, çıxış yolunu sevmədiyi ərin evindən öz sevgilisinin yanına getməkdə tapır. Beləliklə, bu qadın həm özü, həm də ətalət üzərində qələbə qazanır, zəiflikdən və köləlikdən yaxa qurtarır.

Varda obrazı ərəb ədəbiyyatı üçün yeni bir təzahür idi. Varda öz cəsərlə ilə onu nankorluqda və xəyanətdə təqsirləndirənlər üzərində mənəvi cəhətdən yüksəlir.

Şərq qadınının taleyini dəhşətli bir faciəyə bənzədən Cübran öz fikirlərini hekayə qəhrəmanının - Vardanın monoloqu vasitəsilə belə ifadə edir: "Bu, hələ ərə getməyin nə demək olduğunu bilməkdən əvvəl özünü ər çarpayısına buxovlanmış görə hər bir qadının qəlbində gecənin zülmətində oynanılan faciədir. Bu qadın öz qəlbini bütün varlığı ilə ən təmiz və gözəl məhəbbətlə sevdidi başqa birisinin yanında çırpınan görür. Bu dəhşətli mübarizə qadınlarda zəifliyin, kişilərdə qüvvənin

təzahür etdiyi vaxtdan başlamış və zəifliyin gücü qarşısında köləliyinə son qoyulmayınca qurtarmayacaqdır; bu, insanların çirkin qanunları ilə qəlbin müqəddəs duyğuları arasında gedən böyük bir müharibədir".³⁶

Vardanın əri onu nankorluqda təqsirləndirir, özünü xırda hissələrə, ehtirasa qurban verilmiş kişi hesab edir. Lakin müəllif ailənin dağılmasında öz azadlığı naminə mübarizə aparın Vardanı deyil, onu pul gücünə zorla özünə arvad edən Rəşid bəy Nuamanı müqəssir hesab edir. Müəllif deyir: "Varda bədbəxt qadın idi. O, xoşbəxtlik axtarırdı, onu tapmışdı və onun uğrunda mübarizə aparırdı".³⁷

Bütün əsər boyu qəhrəmanını müdafiə edən, ona haqq qazandıran Cübran hekayənin sonunda soruşur: "Məgər qadına öz xoşbəxtliyini ərinin bədbəxtliyi üzərində qurmaq ixtiyarı verilmişdirmi?" Əsəri tamamlayan ikinci

³⁶ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.87.

³⁷ Yenə orada.

sualla da müəllif elə bil özünə cavab verir: “Bəs kişiyə öz xoşbəxtliyi naminə qadının hisslərini buxovlamaq ixtiyarını kim vermişdir?”³⁸

“Gəlin yatağı” hekayəsində öz razılığı olmadan ailəsi tərəfindən sevmədiyi bir adamaərə verilmiş bir qız sevdiyi oğlanla görüşməyə cəsarət göstərir. Lakin birinci hekayədə Varda öz həyatını yenidən qurmağa nail olursa, burada iki sevgilinin taleyi faciəlidir. Hekayənin qəhrəmanı Leyla adlı bir qızıdır. O, toy gecəsi əvvəlcə sevgilisinə qaçmağı təklif edir. Rədd cavabı alan Leyla yanında gizlətdiyi bıçaqla sevgilisini, sonra da özünü öldürür.

Bu hekayədə Cübran müxtəlif xarakterli surətlərin parlaq qalereyasını yaratmışdır. Əsərin qəhrəmanı Leyla, onun sevgilisi Səlim və Leylanın rəfiqəsi Süsən gənc, artıq oyanmış nəslin nümayəndələridir. Onlar sabahkı günün - “ışıqlı və idraklı” günün adamlarıdır.

³⁸ Yenə orada, səh. 105.

Leyla onu öz arvadı etmək üçün hiylədən, puldan və yalandan istifadə etmiş adaxlısını sevmədiyini toy günü bildirməkdən çəkinmir. Bu cəsarətli qız cəmiyyətə, onun zülmət və cəhalətlə dolu adət və ənənələrinə meydan oxuyaraq deyir: “Siz mənim sözlərimi başa düşməzsiniz, çünki dəniz dalğaları ulduzların nəğməsini dinləməkdən məhrumdurlar... Siz məni xatırlayacaq və cinayətkar ağızlarınızla lənətləyəcəksiniz, sizin nəvələriniz isə mənə haqq qazandıracqlar”³⁹.

Leyla öz adaxlısını ataraq Səlim ilə qaçmağa, rəhmsiz, tamahkar adamların əlindən yaxa qurtarmağa hazırdır. Lakin köhnəlmiş adət-ənənələr Səlimin beynində çox dərin kök salmışdır. O, toy günü özgənin nişanlısını götürüb qaçmağı “namusuna” sığışdıra bilmir. Buna görə də Səlim öz məhəbbətini, səadəti və həyatını qurban verir.

Süsən bu cəsarətli və mərdanə hərəkəti

³⁹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.113.

üstündə öz rəfiqəsini qınamır. O, Leylanın acı taleyinə biganə qalmır, hər iki mərhuma küfr demək istəyən ruhanini lənətləyir, onu “kor kafir” adlandırır, yalnız “əyyaşlıq və həyasızlıq” üçün dünyaya gəlmiş “nəcabətli” qonaqları ifşa edir. Süsən onlara deyir: “Rədd olub öz mənhus yuvalarınıza gedin, çünki mələklərin məhəbbət qurbanları haqqında mahnıları sizin kül ilə doldurulmuş qulaqlarınıza gəlib çatmaz”.⁴⁰

Bu hekayələr müəllifin ehtiras və həyəcanı ilə, Şərq üçün aktual olan məsələlərin qoyuluşu ilə, öz ölkəsinin cəsur qadınlarına Cübranın dərin rəğbəti ilə diqqəti cəlb edir. “Qəlbin pünhanı”⁴¹ hekayəsində Cübran adaxlının var-dövləti ilə gözləri bağlanaraq qızlarının həyatını puça çıxaran valideynləri tənqid atəşinə tutur. Hekayə qəhrəmanının atası kürəkənin sərvəti ilə öz vəziyyətini möhkəmləndir-

⁴⁰ Yəne orada, səh. 115.

⁴¹ C.X.Cübran. “Göz yaşı və təbəssüm”, əsərləri külliyyatı, səh.293.

mək üçün qızını sevmədiyi bir adama ərə verir. Cübran arzuları və duyğuları qızıla qurban verilən qızların taleyinə dərinədən acıdığını bu əsərində yenidən ifadə edir.

Cübranın qadınların taleyinə həsr olunmuş ən böyük əsəri “Qırılmış qanadlar” povestidir.

Həmin povestin yazılması ərəb dünyasında mühüm bir hadisəyə çevrildi. Ərəblər uzun müddət özlərinin ədəbiyyatını inkişaf etdirmək imkanından məhrum olduqlarına görə, bu xalqın söz ustalarının yaradıcılığında həyatı rəngarəng təzahürləri ilə əhatə edə bilən əsərlər nisbətən gec meydana gəlmişdir. Ümumiyyətlə, ərəb nəsri və xüsusən onun povest və roman kimi janrları yalnız XIX əsrin axırlarında və XX əsrin əvvəllərində meydana gəlib inkişaf etməyə başlamışdır.

Cübranın bu povestində həyatı konfliktlər çox real təsvir olunmuşdur. Əsər Şərq qadınının keşməkeşli həyatına müəllifin dərinədən acıdığını əks etdirir.

Yazıçı ilk hekayələrindən bəzilərinin sü-

jetlərini bu povestdə inkişaf və təcəssüm etdirmişdir. “Qırılmış qanadlar” povestində Cübran mühüm məsələlərə toxunur. O, amansız adətlər və zərərli ənənələr, ruhanilərin alçaqlığı və rəzilliyi barədə yazır, öz cəmiyyətinin geriliyini, fəaliyyətsizliyini və ətalətini ifşa etməkdən çəkinmir.

Povestin əsasını sentimental bir süjet təşkil edir. Əsərin hərəkətverici qüvvəsi qəhrəmanın - bir qadının məhəbbət iztirablarıdır. Povestin ideyası isə Şərq aləmində qadının hüquqsuz vəziyyətinə etirazdan ibarətdir. Humanist yazıçının ictimai zülmə və amansız hüquqsuzluğa qarşı bu üsyanı həmin dövr üçün cəsarətli bir addım idi.

“Qırılmış qanadlar” povestində məşhur Misir yazıçısı və publisisti, qadın azadlığı uğrunda mübariz Qasim Əminin (1865-1908) ideyalınının əks-sədası duyulmaqdadır.

Povestdə əsərin qəhrəmanı Səlma Kəramini sevən, lakin onunla xoşbəxt həyat qurmağa nail ola bilməyən gəncin dilindən danı-

şılır.

Səlma varlı və nüfuzlu atanın yeganə qızıdır. O, başqa adamı sevməsinə baxmayaraq, öz iradəsi əleyhinə arxiyepiskopun qardaşı oğlu Mənsur bəyə ərə verilir. Səlma ilə evlənmək istəyən Mənsur bəyi qızın gözəlliyi və nəcabəti deyil, atanın ona verəcəyi zəngin cəhiz maraqlandırır. Arvadının sərvəti Mənsur bəyin gələcəyini təmin etməli və onun yerli əyanlar arasında layiqli yer tutmasına yardım göstərməli idi. Bu ölçülüb-biçilmiş sazişi bağlamaqda isə ona əmisi - şəhərin arxiyepiskopu Qalib Bulos yaxından kömək edir.

Xarici bər-bəzəkli görkəmi altında varlanmaq ehtirasını gizlətməmiş bu keşiş obrazını təsvir edərkən Cübran yazır: “Şərqdə ali ruhanilər nail olduqları şöhrət və qüdrətlə kifayətlənmir, öz qohumlarını yüksəltmək və onların xalqı daha çox istismar etmələrinə və çapıbtalamalarına imkan yaratmaq üçün əllərindən gələni edirlər... Xristian yepiskopu, müsəlman imamı və hind qəhrəmanı öz qurbanı üzərinə

atılaraq onun qanını içən çoxbaşlı əjdahaya bənzəyirlər”.⁴²

Atasının var-dövlətinin qurbanı olan Səlma Kəraminin Mənsur bəylə evləndikdən sonra ən dəhşətli günləri başlanır. Onun əri bütün vaxtını eys-ışrət məclislərində, avara, ləyaqətsiz dostlarının yığıncaqlarında keçirir. Qızının bu bədbəxtliyinə dözə bilməyən Fəris Kərami tezliklə vəfat edir. Mənsur bəy qayı-natasının var-dövlətinə bütünlüklə yiyələndik-dən sonra daha da azğınlaşır. Hələ körpəliyindən anasını itirmiş Səlma isə atasının ölümündən sonra lap tənha qalır.

Toylarından beş il keçdikdən sonra Səlmanın uşağı olur. Cübran yazır: “Bu uşaq Səlma ilə ərinin mənəvi, ruhi əlaqə ilə bağlaya bilərdi, öz gülüşləri ilə bir-birinə oxşamayan bu iki qəlbi şəfəqin gecə ilə gündüzü birləşdirdiyi kimi birləşdirə bilərdi.”⁴³

Əlbəttə, körpənin dünyaya gəlməsi Səl-

⁴² C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.190.

⁴³ Yenə orada, səh. 227.

manın bədbəxt həyatını işıqlandırır, ona analıq hissənin sevincini bəxş edir. Lakin bu hissə uzun sürmədi, anaya xoşbəxtlik gətirmədi, əcəlin pəncəsini onun ürəyindən qoparmadı”.⁴⁴ Məmaçanın büküb ona gətirdiyi oğlan uşağını Səlma birinci və sonuncu dəfə görür. “O, dan yeri söküləndə doğuldu, gün doğanda isə öldü... O, xəyal kimi anadan oldu, kölgə-tək yoxa çıxdı”⁴⁵ - deyən ədib uşağın ömrünü gecənin qara gözlərindən tökülən və gün çıxan kimi də quruyan şəh damcısının ömrünə bənzədir.

Bir neçə saatdan sonra Səlmanın da ömrü sona yetir. Onu dəfn edərkən qəbiristanlıqda kimsə deyir: “Elə bir körpə dünyaya gəlmişdi ki, anasını ərinin ədalətsizliyindən və qəddarlığından xilas etsin”.⁴⁶

Povestin Amerikada, Suriya cəmiyyətindən uzaqlarda yazıldığına baxmayaraq, bu

⁴⁴ Yenə orada, səh. 229-230.

⁴⁵ Yenə orada.

⁴⁶ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh. 232.

əsər o zaman Ərəb Şərqudə hökm sürən şəraiti çox dəqiq əks etdirir. Cübran Şərqudə - qadının dilsiz-ağızsız bir məxluq kimi qohumlarının və elçilərin iradəsinə tabe olduğu bir yerdə - nikah məsələsi barədə öz fikirlərini bildirir. Yazıçı deyir: “Bizim dövrümüzdə nikah adaxlılarla qız ataları arasında olan təəssüf və istehzaya layiq müqaviləyə çevrilir. Adaxlı, demək olar ki, hər yerdə qələbə qazanır, atalar isə həmişə itirirlər. Əmtəə kimi bir əldən başqasına keçən qızlar isə hər cür sevincdən məhrumdurlar, onların nəsibi günəş şüalarının belə, keçə bilmədiyi evlərin qaranlıq küncləri olur”.⁴⁷

Cübranın fikrincə, hətta kapitalist ölkələrindəki müasir mədəniyyət belə, qadınları köləlik vəziyyətindən azad edə bilməmişdir. Bu tərəqqi yalnız “qadının daşımağa məhkum olduğu zəncirləri qızıla tutmuşdur”.

Povestin müsbət qəhrəmanları hədsiz də-

⁴⁷ Yəne orada, səh. 205.

rəcədə mütidirlər, onlar taleyin gərdişinə kor-korana tabe olurlar. Səlmanın atası Fəris Kərami zəngin, ağıllı, alicənab bir adamdır. Lakin iradəsizlik onu keşiş Qalib Bulos və Mənsur bəy kimi riyakar, həris və qəddar adamların əlində oyuncağa çevirmişdir. Mənsur bəyin amansızlığına, tamahkarlığına, bütün eyiblərinə yaxşı bələd olan Fəris Kərami yeganə qızının ona ərə getməsinin əleyhdarı olsa da, arxiyepiskopun təklifinə etiraz etməyə, ona rədd cavabı verməyə heç cür cürət edə bilmir. O, sevimli qızını qurban verməklə ruhani başçıların nüməyəndəsi olan arxiyepiskopun itaətindən çıxmağa cəsarət etmədiyini göstərir.

Gənc qəhrəmanlar - Səlma və onun sevgilisi (povestin ravisi) zahirən müasir, mütərəqqi adamlardır. Onlar öz vəziyyətlərinin mahiyyətini başa düşür, oxuduqları kitabların məziyyətləri və nöqsanları barədə mübahisə edir, ictimai və fəlsəfi problemlər haqqında mülahizələr yürüdə bilirlər. Cübran yazır: “Səlma qadının cəmiyyətdə rolu və onun baxışlarına

və xarakterinə keçmişin təsiri haqqında, müasir nikah və ona məxsus nöqsanlar və qüsurlar barədə danışır”.⁴⁸

Qəbul olunmuş əxlaq qaydalarına əməl etməyərək, Səlma hətta ərə getdikdən sonra öz sevgilisi ilə görüşməyə cəsarət göstərir, həm də bu görüşlər mənəvi saflıq şəraitində keçir. Lakin əsərin qəhrəmanı ağıllı və cəsarətli olmasına baxmayaraq, öz səadəti uğrunda mübarizə aparmaq, mövcud bəlalar əleyhinə üsyan qaldırmaq iqtidarında deyildir.

Kəramilər ailəsinin taleyini təsvir etməklə Cübran bütün xalqın faciəsini, tamahkar, hiyləgər, əxlaqsız adamların qurbanlarının faciəsini açıb göstərir.

“Oğruların, yalançıların ucbatından xalq məhv olub gedir, mal-qara vəhşi heyvanların ağzında, qəssab bıçağı altında məhv olduğu kimi, Şərq millətləri də riyakar və yaramaz adamların əsarətinə düşür, geri çəkilir və yerə

⁴⁸ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.203.

sərilirlər, tale öz pəncələri ilə onları sıxıb künlünü göyə sovurur”.⁴⁹

Müəllif Səlmanı və onun kədərli həyatını təsvir edərkən, geniş ümumiləşdirmə aparır və bu qızın taleyini hakimlərin və ruhanilərin özbaşınalığından zillət çəkən millətin taleyi ilə müqayisə edir. İ.Y.Kraçkovskinin sözləri ilə desək, bu povest həm məişət təfərrüatı, həm qadın məsələsinin işıqlandırılması, həm də təbiət lövhələri ilə maraq doğurur.⁵⁰

Yuxarıda göstəriləyi kimi, “Qırılmış qanadlar” sentimental ruhlu əsərdir, lakin “Cübranın sentimentalizmi təbəssüm doğurmur, çünki o, hər bir ərəbin - Nyu-Yorkda yaşayanın da, Livan kəndini tərk etməyəninin də qəlbində əks-səda doğurur. Ərəbin özünü yaxın adamları arasında, doğma şəraitdə hiss etdiyi hər bir yerdə, hər hansı yığıncaqda, burada bi-

⁴⁹ Yəne orada. 205.

⁵⁰ İ.Y.Kraçkovski. K.V.Ode-Vasilyevanın “Образцы новороссийской литературы” kitabına müqəddimə”, seçilmiş əsərləri, III, c., səh.59.

zə qeyri-təbii görünən nitqlər səslənəcəkdir".⁵¹

Povestin əsas məziyyətlərindən biri onun dilidir. Müəllif əsərdə çox gözəl təsvirlər vermiş, son dərəcə zərif, sadə və anlaşıqlı sözlər və ifadələr işlətmişdir.

"Qırılmış qanadlar" povesti Cübranın yeganə böyük nəsr əsəridir.

İctimai ədalətsizliyə qarşı mübarizə Cübran yaradıcılığının ən səciyyəvi cəhətlərindən biri idi. O, insanların səadətinə sevinir, onlarla birlikdə kədərlənir, onların dərd-qəmini bölüşdürürdü. O, ən ədalətli insan cəmiyyəti, zülmün və zalımların, köləliyin və əsarətin, müstəmləkəçiliyin və müstəmləkəçilərin olmadığı möhkəm, güclü, azad ərəb ölkəsi görmək istəyirdi.

Cübran öz hekayələrində bərabərsizlik və ədalətsizlik üzərində qurulan, "güclünün müstəbidliyindən zəifin izzətə çəkdiyi, sahibin

⁵¹ İ.Y.Kraçkovski. "Amerikada ərəb ədəbiyyatı", səh.21.

şərəfətinə və səmimiyyətinə şübhə bəslədiyi, anaların öz qızlarını kor-korana yaşlıların yolu ilə getməyə məcbur etdikləri, dinin anlaşılmaz ehkamlarını dərk etməyə çalışan gənclərə keşişlərin mane olduqları"⁵² cəmiyyətə öz etirazını bildirir.

"Qəbirlərin naləsi"⁵³ hekayəsində yazıçı üç günahsız adamın taleyindən bəhs edir.* Qəddar və ədalətsiz hakim onların barəsində ölüm hökmü çıxarmışdır. Bunlardan biri cavan oğlandır, onun günahı bundan ibarətdir ki, öz nişanlısının namusunu qoruyarkən əmirin saray adamlarından birini öldürmüşdür. İkinci "cani" zorla ərə verilmiş, lakin öz segilisi ilə görüşməyə cəsarət etmiş bir qadındır. Üçüncü məhkum isə öz ac uşaqlarını yedirtmək üçün

⁵² C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.397.

⁵³ C.X.Cübran. "Üsyankar ruhlar", əsərləri külliyyatı, səh.96.

* Sonralar bu süjet ərəb yazıçısı M.L. əl-Mənfəlutinin (1876-1924) "المقاب" ("Cəza") hekayəsində, təxminən, eyni ilə təkrar edilmişdir.

monastırdan bir kisə buğda aparmış yoxsul bir kişidir.

Yazıçı belə bir nəticəyə gəlir ki, onların hər üçü mövcud cəmiyyətin qanunu adından ədalətsiz olaraq edam edilmişdir.

“Qəbirlərin naləsi” hekayəsi bu dünyanın qoluzorluları əleyhinə müəllifin etiraz səsidir, ictimai bəlaların kəskin tənqididir. Hekayəni oxuyanlar yəqin edə bilərlər ki, Cübranın yaradıcılığında hakimlərin və əmirlərin rəhmsizliyinə, mövcud məhkəmələrin və qanunların ədalətsizliyinə zərrə qədər də şübhə yeri qalmamışdır.

Müəllif öz qəhrəmanlarını - qanunsuzluq qurbanlarını - belə təsvir edir: “Bu, (birinci məhkum - A.İ.) köməksiz bir qızı vəhşi heyvanın əllərindən qopararaq onun namusunu qorumuş bir gənc idi, şücaətinə görə, onun başını kəsdilər. Bu, cismani ehtiras oyanmazdan əvvəl qəlbinə məhəbbət qonmuş bir qız idi; onu daşqalaq etdilər, çünki o, ölənədək məhəbbətinə sadıq qalmışdır. Monastır tarlasında

işləməkdən əlləri gücdən düşmüş bu bədbəxt yoxsulu rahiblər qapıdan qovdular ki, onu başqaları ilə əvəz etsinlər; o, uşaqlarına bir parça çörək gətirmək istəyirdi, ancaq buna müvəffəq ola bilmirdi: o, əl açıb dilənirdi, ancaq adamlar onun yalvarışlarını eşitmək belə istəmirdilər. Ehtiyac üzündən özünün yorğun əlləri ilə topladığı bir kisə buğdanı oğurlamağa vadar olduqda isə onu yaxaladılar və ölümə məhkum etdilər”.⁵⁴

Müəllifin fikrincə, əmirin təyin etdiyi hakimlər özlərini və düşmənlərini öldürdüklərinə, zəif adamların torpaqlarını və mülkiyyətini əllərindən aldıklarına, qadınları yoldan çıxardıklarına görə bu təmiz insanları mühakimə etmək hüququna malik deyildirlər.

“Göz yaşı və təbəssüm”⁵⁵ mənsur şerində Cübran iki cüt sevgilini təsvir edir. Birincilər varlı və qayğısızdırlar. Zəngin gəncin nişanlı-

⁵⁴ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.105.

⁵⁵ C.X.Cübran. “Göz yaşı və təbəssüm”, əsərləri külliyyatı, səh.248.

sını öz dəbdəbəsi etibarilə çar saraylarına bən-zəyən qəsrlər gözləyir; o, ən qəşəng atlarda gəzintiyə, ən gözəl karetalarda ziyafətlərə və bayramlara gedəcəkdir. Müəllif yazır: "...On-lar toy səyahətinə çıxaraq, bir ayı İsveçrə göl-lərinin sahillərində, İtaliya parklarında, Nil sa-raylarının yanında və ya Livanın sidr ağacları-nın budaqları altında keçirəcəklər".⁵⁶

İkinci cüt sevgililər yoxsul kəndli oğlan və qızıdır. Birinci gəlinin hər şeyi - sərvəti və sə-adəti varsa, ikincisi bunların hamısından məh-rumdur, kasıb və tənhadır. Hətta onun nişanlı-sı belə bu qızdan ayrılmalı, dünyanı gəzib-do-laşmalı və dolanmaq üçün vəsait tapmağa ça-lışmalıdır.

Müəllif təzadların köməyi ilə iki müxtəlif tale təsvir edir. Cübranın fikrincə, məhəbbət hər şeydən ülvidir: o, yoxsulluğa da, ayrılığa da qalib gəlir. Yazıçı deyir: "Var-dövlət insan müsibətlərinin mənbəyidir, sevgi isə həqiqi

⁵⁶ C.X.Cübran. "Göz yaşı və təbəssüm", əsərləri külliyyatı, səh.248.

səadət və sevinc deməkdir".⁵⁷

Zinətlə yoxsulluq arasındakı kəskin təzad-lara müəllifin "Koma ilə saray arasında" mən-sur şerində də rast gəlirik.

Əsilzadə qonaqlar dəbdəbəli saraylarda gözəl musiqinin təranələri altında bütün gecə-ni əylənirlər, burada onları üzərinə ən ləziz xö-rəklər və meyvələr düzülmiş süfrələr gözlə-yir. Onlar yalnız səhərə yaxın "yuxusuzluqdan və rəqslərdən yorulmuş, içdikləri şərəbdən çil-ğınlaşmış bir halda" yatmağa gedəcəklər.

Elə bu vaxt, sübh yenicə açılanda yazıq əkinçi ağır toxanı çiyinə alaraq tarlaya get-məyə məcburdur. Cübran yazır: "Günəş dağ-ların arxasından boylanaraq şüalarını əkinçinin üzərinə səpələdi, varlılar isə bu zaman özləri-nin nəhəng saraylarında şirin yuxuya dalmış-dılar. Bəşər həyatının səhnəsində oynanılan insan faciəsi belədir".⁵⁸

⁵⁷ Yenə orada, səh.249.

⁵⁸ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.286.

“Cani” mənşur şerinin əsas ideyası ictimai ədalətsizliyin - bəzilərinə misilsiz varlı, başqalarını dəhşətli kasıb edən, əməksevər gəncləri cinayətə çevirən cəmiyyətin tənqidindən ibarətdir.

Sağlam, ağıllı və namuslu bir gənc pulu olmadığından təhsil almaq imkanından məhrumdur; o özünə iş də tapa bilmir, çünki dilənçi kökündə olan paltarı sahibkarlarda ikrah hissi doğurur. Nəhayət, acından ölməmək üçün əl açıb sədəqə istəyəndə də onu tənbel və avara adlandırıb heç bir şey vermirlər. Müəllif həmin gəncin adından deyir: “Mən dolanmaq üçün alın təri tökməyə hazır idim, indi isə bir parça çörəyə əllərimin köməyi ilə çatacağam. Mən allah xatirinə çörək istəyirdim, ancaq insanlar sözlərimi eşitmədilər, indi mən zorla çörək tələb edəcəyəm və lazım olduğundan da çox alacağam!”⁵⁹

İllər keçir, pozğunlaşmış cəmiyyət gənci

⁵⁹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.286.

qəddar bir cəllada çevirir. İndi o, bir boyunbağı əldə etmək üçün göz qırpmadan baş kəsirdi. “O, varlanmışdı. Oğrular onu sevir, hörmət edir, hamı ondan qorxurdu”⁶⁰.

Cübran oxucuya təlqin edir ki, insanların xəsisliyi, qəddarlığı, cəmiyyətin naqisliyi yoxsulu, dilənçini amansız bir cəllada, günahsız şəxsi caniyə çevirə bilər.

Yazıcının “Şairin ölümü - onun həyatıdır”⁶¹, “Şair”⁶² və bir sıra digər mənşur şerləri də onun üzvü olduğu cəmiyyətin bəlalarının ifşasına həsr olunmuşdur.

“Şairin ölümü - onun həyatıdır” əsərinin qəhrəmanı - gənc və istedadlı şair hamı tərəfindən unudularaq acından ölür. Müəllif yazır: “O, dünyaya şair gəlmişdi ki, insanların qəlbi-ni gözəl şerlərlə oxşasın, ancaq cavanların və zənginlərin yaşadığı şəhərdə acından öldü. Onun ilahi tərəfindən həyatı daha da gözəlləş-

⁶⁰ Yenə orada.

⁶¹ C.X.Cübran. “Göz yaşı və təbəssüm”, əsərləri külliyyatı, səh.243.

⁶² Yenə orada, səh.307.

dirmək üçün yerə göndərilmiş şərəfli ruhu bəşəriyyəət ona gülməmiş dünyanı tərək etdi".⁶³

Acı və sevincsiz həyata qapılmış insanlar şairi tamamilə yaddan çıxarmışlar. İnsanlar yalnız sabahkı günün qayğıları ilə yaşayırlar. Şairin ölümündən uzun illər keçdikdən sonra isə həyata gələn yeni nəsil onun sənətinin qüdrətini dərk etməyə başlayır. Cübran kiçik mənşür şer parçasından ibarət olan bu əsərini aşağıdakı sözlərlə bitirir: "Bu şəhərin sakinləri uzun illər inamsızlıq və laqeydlik yuxusunda yatdılar. Ayılıb elm, bilik şəfəqini gördükdə isə şairə möhtəşəm heykəl ucaldılar və hər il onun şərəfinə ziyafət təşkil etdilər. Ah, insan nə qədər avamdır".⁶⁴

Yuxarıda göstərilən əsərlərin bir çoxunda Cübran ədalətsizliklərin yalnız müşahidəçisi, təsvirçisidirsə, sonrakı əsərlərində onun mövqeyi xeyli fəallaşır, möhkəmlənir, yazıçı üs-

⁶³ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.243.

⁶⁴ Yenə orada, səh.244.

yankar ruhlu sənətkara, "hökmdarın ədalətli, hakimlərin qərəzsiz" olacağı, kişinin arvadını özü ilə bərabər hüquqlu insan hesab edəcəyi cəmiyyəət uğrunda bir mübarizə çevrilir.

"Narkoz və cərrah bıçağı"⁶⁵ mənşür şerində Cübran öz üsyankarlığı və ekstremizmi haqqında danışarkən bunlarla fəxr etdiyini bildirir: "Bəli, mən ekstremistəm, çünki həqiqəti dərk etməkdə mötədillik göstərən ancaq onun yarısını anlayır. Digər yarısı isə adamların şübhəsindən və dedi-qodusundan qorxu arxasında qaranlıq qalır.

Bəli, mən çürüməkdə olan cəsədə nifrət edirəm, onun yanında oturub bir əlimdə şərəb badəsi, o biri əlimdə şirniyyat tuta bilmirəm.

Əgər kimsə mənəim fəryadımı gülüşə, nifrətimi rəğbətə, ifratçılığımı mötədilliyə çevirmək istəyirsə, qoy mənə ədalətli hakimi, qərəzsiz qanunvericisi, əməli ilə etiqađı bir-birinə uyğun gələn keşişi, arvadını özü ilə bəra-

⁶⁵ C.X.Cübran. "Tufanlar", əsərləri külliyyatı, səh.394.

bərhüquqlu hesab edən kişisi olan bir Şərq göstərsin”.⁶⁶

O, bütün həmvətənlərini xalqın şüurunda kök salmış xurafatı yerli-dibli dartıb qoparmağa, “ağrıkəsən dərman atmış adam” kimi dincliyə, sakitliyə və itaətkarlığa qər q olmuş Şərqi qəflət yuxusundan oyatmağa, tərəqqi və azadlıq üzərində qurulmuş cəmiyyət yaratmağa çağırır.

O zaman Şərqin bəzi mühafizəkar ədibləri Cübranın bu üsyankar və cəsarətli baxışları ilə razılaşımaq istəmir, onu anarxist, kafir adlandırır, onun prinsiplərini, xasiyyətlərini pisləyir, adamları yazıçının təlimini qəbul etməməyə, “qəlblərində təsiri qalmasın” - deyə, onun kitablarını yandırmağa çağırırdılar.

“Göz” rəmzi hekayəsində (“Ağılsız” məcmuəsindədir) Cübran öz vəziyyətini insan orqanizminin digər üzvləri tərəfindən başa düşülməyən gözün vəziyyəti ilə müqayisə edir.

Göz vadilərin arxasında başı buludlara to-

⁶⁶ C.X.Cübran. “Tufanlar”, əsərləri külliyyatı, səh.399.

xunan gözəl bir dağ görür. Ancaq bu dağın sə-sini eşitməyən qulaq, ona toxuna bilməyən əl və onun iyini duymayan burun gözün sözlərinə inanmır və yekdilliklə belə bir nəticəyə gəlirlər ki, “heç şübhəsiz, göz aqlını itirmişdir”.

Həyatda da belə idi. Yazıçını pisləyənlər, onu “ağılsız” adlandıranlar Cübranın gördüyü və duyduğu xoşbəxt gələcəyi, onun arzularını başa düşə bilmirdilər.

Cübran “ölkəyə dərman yazaraq” onun ağrılarını yalnız müvəqqəti olaraq sakitləşdirən, ümumiyyətlə isə onu qəflətdə və itaətdə saxlayan islahatçıları pisləyərək yazırdı:

“Bir dəfə mənə elə gəldi ki, ağrıazaldan dərmanlardan imtina edən ayıq və narazı adamlardan birinə çevrilmişəm... və əmin oldum ki, şirin xəyallar və arzular pərəstişkarlarından deyiləm, sayca az olan, yolunu azan canavarların və oxuyan bülbüllərin rast gəldiyi dar bir cığır seçmiş adamlardanam”.⁶⁷

⁶⁷ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.398.

Bu fikirlər Cübranın yaradıcılığında tamamilə yeni bir istiqamət idi.

Yazıçı “Tufanlar”⁶⁸ hekayəsində istismarçılar dünyasında insanın mənəvi kölə vəziyyətinə düşməsinə göstərir və bunun əleyhinə çıxış edir.

Əsərin qəhrəmanı Yusif Fəxari cavan, sağlam, ağıllı bir şəxsdir. Lakin o, tərki-dünyadır, həyatdan uzaqlaşmışdır, insan cəmiyyətindən kənar gəzməyə çalışır. Bu qəribə, məğrur, daim qaradınmız olan gənc öz qəlbinə hekayə müəllifinə açır. Bəli, o, tərki-dünyadır, çünki ağalar dünyası qanunlarının və adətlərinin əsiri, təlimlərin və dəblərin köləsi olmaq istəmir. O, tənhalıq axtarır, çünki “günəşin, ayın və ulduzların sanki onların xəzinəsindən baş qaldıraraq çıxdığını və yalnız onların cibində batdığını” güman edən varlıları görməkdən yorulmuşdur. O, “millətlərin gözlərinə kül üfürərək qulaqlarını cəfəngiyyatla dolduran

⁶⁸ C.X.Cübran. “Tufanlar”, əsərləri külliyyatı, səh.427.

və onların ümidləri ilə oynayan siyasətbazlara, özlərinin inanmadığı şeyləri adamlara təbliğ edən ruhanilərə qulaq asmaqdan zara gəlmişdir”.

Yusif deyir: “Mən insanları tərk etdim, çünki onların çarxı sağ tərəfə fırlandığı halda, mənim çarxım həmişə sol tərəfə fırlanırdı. Mən şəhərimdən uzaqlaşdım, çünki bu şəhər kökləri yerin qaranlıqlarına işləmiş, budaqları isə buludların arxasında qalan çürümüş nəhəng ağacdır. Bu ağacın çiçəkləri - tamahkarlıq, cinayət və kin, meyvəsi isə dərd, bəd-bəxtlik və qayğıdır”.⁶⁹

Cübran təəssüfləndiyini bildirir ki, ölkənin bütün müsibətlərini anlayın, geriliyin yaratdığı dəhşətləri duyan bir insan vətənə xidmət etmək, onun oyanmasına səy göstərməkdənsə, zahidlik edir. O öz qəhrəmanı Yusifi inandırmağa çalışır ki, “dünyanın qışı keçib gedir, onun baharı gəlməkdədir” və məhz Yu-

⁶⁹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.431.

sif kimi şəxslər insanları cismani və mənəvi könləkdən xilas etməlidirlər. Cübran xalqın oyanması, mənəvi dirçəliş haqqında fikirlərini Yusifin dili ilə ifadə edərək deyir:

“Həyatda yalnız bir şey rəğbətə və diqqətə layiqdir. Bəs bu nədir?.. Bu, qəlbin oyanması, onun ən dərin guşələrinin oyanmasıdır. Bu, qayğısız dəqiqələrdə insanın şüurundan gəlib keçən, həyata onun gözlərini açan fikirdir... Bu, varlığın vicdanından qopan qığılımlardan biridir; o, ruhun dərinliklərində qəflədən parlayaraq, ətrafdakı otları yandıraraq, nəhayətsiz fəzaya qalxır. Bu, insan qəlbində təlatüm edən tufandır; o, insan qəlbini əlçatmaz zirvəyə qaldıraraq yolunda duranlara rişxənd, qüvvəsinə maneçilik göstərənlərə nifrət edir, onun sirlərini anlamayan kim varsa, hamısının əleyhinə üsyan qaldırır. Bu, mənim gözlərimdən pərdəni qaldıran görünməz əldir... Bu, qəlbin dərinliyində baş verən oyanmadır”.⁷⁰

⁷⁰ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.475.

Yazıçının “الصليان”⁷¹ (“Sulban”) adlı bir pərdəli pyesinin qəhrəmanı Pol Sulban dövrünün qabaqcıl düşüncəli və qabiliyyətli gənclərinin nümayəndəsidir. O, incəsənətə və ədəbiyyata lazımı diqqət yetirilməsini tələb edir. Bu, Cübranın özünün ən böyük arzularından biri idi.

Pol Sulban Suriyanın məşhur müğənnisi-dir, xalqın istəklisi və sevimlisidir. O, adlısanlı və varlı Calal paşanın evinə musiqi məclisinə dəvət olunmuşdur. Calal paşanın evi valilərlə, əyanlarla, zinətli gözəllərlə, xudbin, siyasətçi və işgüzar kişilərlə doludur. Şəhərin bütün əyanları, kübarları buraya toplaşmışlar. Sulban bu evdə oxumalıdır. Lakin bu məğrur xalq müğənnisi “bütün səslərdən yalnız birini - dinarların cingiltisini qavraya bilən və həyatda yalnız bir şeyi - özünü yüksəltməyi və başqalarını alçatmağı başa düşən”⁷² bir cəmiyyə-

⁷¹ C.X.Cübran. “Tufanlar”, əsərləri külliyyatı, səh.450.

⁷² Yenə orada, səh.459.

tin qarşısında oxumaqdan imtina edir. Sulbanın fikrincə, “musiqi qəlbin dilidir. O, müğənninin qəlbindən dinləyicilərin qəlbine axan görünməz dalğadır. Əgər müğənninin qarşısında ona qulaq asan və onu başa düşən ürəklər yoxdursa, müğənnidə qəlbinin dərinliklərində gizlənənləri açıb oxumaq həvəsi olmur. Musiqi simləri tarım çəkilməmiş liradır. Bu simlər boşaldıqca öz qiymətini itirir və adi sapa çevrilir.”⁷³

Sulban üçün incəsənət “nə satıla, nə də alınə bilən ülvi bir ruhdur”. Sulbanın sözləri satqın incəsənət xadimlərinə qarşı Cübranın etirazıdır. Müğənni deyir: “Bizim şəhərdə çoxlu oxuyan, deklamasiya söyləyən, çalan, çoxlu şair və qiraətçi var ki, məddahlığa və sədəqə istəməyə adət etmişlər. Onlar öz səslərini, fikir və duyğularını, öz qəlblərini dinəra, yağlı tikəyə, bir şüşə şəraba satırlar. Bizim kübarlarımız və varlılarımız bu sirri artıq anla-

⁷³ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.460.

mışlar. Buna görə də onlar incəsənətin və ədəbiyyatın oğullarını ən ucuz qiymətə alır, sonra isə bir yerə gedərkən atlarını və ya kare-talarını gözə soxmağa çalışdıqları kimi, onları da evlərində və qəsrlərində camaata göstərməyə başlayırlar. Bəli, cənablar, Şərqdə şairlər və müğənnilər - məddahlar yığınıdır, onlar toylarda oxumağa, şənliklərdə cəh-cəh vurmağa, dəfnlərdə ağlamağa və qəbirlər üzərində hönkürməyə məcbur olan kələlərdir. Onlar musiqi maşınlarıdır. Kədərli günlərdə və şənlik gecələrində bu maşının dəstəyini hərləyirlər, qəmlənmək və ya şadlanmaq üçün səbəb olmadıqda isə bu maşınları öz qiymətini tamamilə itirmiş bir alət kimi kənara tullayırlar”⁷⁴.

Sulban incəsənət və ədəbiyyat haqqında fikirlərini ifadə edərkən incəsənət xadimlərini özlərinin istedadına hörmət bəsləməyə və onu qiymətləndirməyə çağırır. O, həmvətənlərinə

⁷⁴ Yəne orada, səh.458-459.

başla salmağa çalışır ki, ədəbiyyatı və incəsənəti “alıb-satmaq olmaz və dünyada elə bir qüvvə yoxdur ki, onu qandallasın”⁷⁵. Bu mühakimələrində və etirazında Sulban tənha deyildir. Əsərdə təsvir olunan gənc yazıçı və tənqidçi Yusif, şair Səlim Müəvvaz da onun tərəfindəirlər. Onlar oyanmaqda olan nəslin nümayəndələridirlər.

İctimai ədalətsizliyi, ətaləti, rəhmsizliyi və geriliyi, vətəninə ədəbiyyatın və incəsənətin vəziyyətini dərinədən duyan, buna acıyan Cübran bəzən xəyallar və fantaziya aləminə qapılırdı. Xəyallar onu nöqsansız insan cəmiyyətinə, gələcəyin dövlətinə aparırdı. Bu dövləti Cübran belə təsəvvür edir: “Mən baxır, baxır, nə yoxsulluq, nə də harınlıq görürdüm. Qardaşlıq və bərabərliklə rastlaşdım. Gözümə həkim dəymirdi, çünki bilik və təcrübə sayəsində hərə özünün həkimi olmuşdu. Mən keşiş görmürdüm, çünki vicdan özü ən ali kahii

⁷⁵ Yenə orada, səh.460.

olmuşdu, vəkil görmürdüm, çünki təbiət dostluq və ittifaq sazişi bağlayaraq məhkəmələri əvəz etmişdi. Mən bütün varlığın əsası olduğunu anlamış insan görürdüm. O, xırdaçılıq üzərində yüksəlir və alçaqlıq üzərində qanad çalırdı”⁷⁶.

Cübran tez-tez belə xəyallara dalır və hesab edirdi ki, “xəyallar aləminə qapılmayan şəxs zamanənin quludur”⁷⁷. Akademik İ.Y.Kraçkovskinin fikrincə, Cübran yaradıcılığının bu xüsusiyyəti “həyatdan ayrılmaq, ondan imtina etmək deyil, əksinə həyata dərinədən nüfuz etmək, bütün kainatı bir baxışla əhatə etmək deməkdir”⁷⁸.

Yuxarıda deyilənlərdən görüldüyü kimi Cübran öz ölkəsinin ictimai yaralarını, onun ictimai normalarının çürüklüyünü, geriliyini, insanların yaşayış səviyyələrində olan təzadları bədii istedadının qüvvəsi ilə açıb göstərə bil-

⁷⁶ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.280.

⁷⁷ Yenə orada, səh.28.

⁷⁸ İ.Y.Kraçkovski. “Amerikada ərəb ədəbiyyatı”, səh.22.

mişdir. Onun qəhrəmanları varlıların ədalətsizliyi, riyakarlığı və zülmündən əziyyət çəkirlər. Cübran bütün bu çatışmamazlıqları, xalqın ağır vəziyyətini çox gözəl duyur, başa düşürdü. Lakin o, bu vəziyyətin bəzən yalnız təsvirini verməklə kifayətlənərək, çıxış yolu tapa bilmir və zərif, çox həssas qəlbli bir insan olduğundan yeganə təsəllisini təbiətdə axtarırdı.

Cübran təbiəti ilahiləşdirir, təbiətə canlı bir insan kimi müraciət edirdi. Çünki Cübrana görə, burada böyük ilə kiçik arasında fərq yoxdur, hamı üçün bir qanun - təbiət qanunu vardır. Cübran təbiətin ən sədaqətli tərənnümçülərindəndir. O, təbiətdə məhəbbət və nifrət, sevinc və kədər, səadət və bədbəxtlik arayır. Yazıçı təbiətlə danışır, onu özünün müəllimi və ilhamvericisi hesab edir. O, bütün rəğbətini, qəlb ağrılarını və sirlərini təbiətə açır. Cübran yazır: “Mən öz ilhamımı sənin ətrafında gördüyün gözəllikdən - təbiətdən alıram”⁷⁹.

⁷⁹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.265.

Yazıçı təbiətə canlı bir varlıq kimi münasibət bəsləyir. “أيها الريح”⁸⁰ (“Ey külək”) şeirində o, küləyi insanlarla müqayisə edir: onlar da külək kimi sürətlə irəliləyir, hərlənir, heç yerdə rahatlıq tapmırlar. Cübran küləyə müraciətlə onu insanlara xidmət göstərməyə, balaca adamlara qarşı rəhmdil olmağa çağırır: “Sən öz qanadında yoxsulun kədərini və yetimin fəryadını aparırsan, paltarının qırıqları arasında qəribin məhəbbətini, unudulmuş şəxsin dərini, namusunu itirmiş qadının qəlb hönkürtüsünü gizlədirsən: ancaq sən bu balaca adamların qayğılarını qoruyub saxlayırsanmı, yoxsa ona tapşırılanların hamısını çürüntüyə çevirən torpağa bənzəyirsən? Sən bu naləni, bu gurultunu və bu hönkürtünü eşidirsənmi? Yoxsa sən də uzadılmış əl görəndə üzünü çevirənlərə və yalvarış səsini eşitməyənlərə - bu dünyanın qoluzorlularına oxşayırsan?”⁸¹

⁸⁰ C.X.Cübran. “Göz yaşı və təbəssüm”, əsərləri külliyyatı, səh.319.

⁸¹ Yene orada, səh.328-329.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, dünyanın “qoluzorluları” ilə mübarizə yolunu bilməyən Cübran ümidi, sığınacağı, təsəllini təbiətdə axtarır. Bu da, əlbəttə, yazıçının dünyagörüşünün məhdudluğundan irəli gəlir.

Cübran üçün təbiət, məhəbbət və gözəllik vəhdət təşkil edir. O, gözəlliyi yer üzərində ən ilahi həqiqət, ən qüdrətli qüvvə hesab edir. Yazıçı öz əsərlərində tez-tez göstərir ki, gözəllik insana təsir etməyə, onda ən nəcib, yüksək hisslər oyatmağa qadirdir. “Gözəllik sizə məlum ola bilən ən yaxşı şeydir”⁸² - deyən Cübran hər yerdə gözəllik axtarır. O, insanlara müraciət edərək deyir: “Quşların nəğməsini, budaqların xışıltısını, çeşmələrin zümzüməsini dinləyin, gözəllik onu dinləyənlərin nəsibidir. Körpənin məsumluğuna, gəncin zərifliyinə, kişinin qüvvəsinə və qocanın müdrikiyinə diqqət yetirən, gözəllik ona məftun olanlarıdır”⁸³.

⁸²⁻⁸³ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.251

Cübranın məşhur əsərlərindən olan “المواكب”⁸⁴ (“Mərəsimlər”) poemasının 122 beyti təbiətin qoynunda həyatın vəsfinə həsr olunmuşdur.* “...Əgər günlər mənim ixtiyarında olsaydı, mən onların hamısını meşədə keçirərdim, çünki meşədə ney səsi cəmiyyətdə mövcud olan keçici duyğuların hamısından əbədidir”⁸⁵.

Cübran təbiət qoynunda yaşamağı hayküllü şəhər həyatından üstün tutur. Təbiətin ağışında o, bütün qayğılarını, tənhalığını unudur. “Mərəsimlər” poemasından bir parçaya nəzər salaq. Qəhrəmanın dili ilə danışan Cübran insanları təbiətdə təsəlli tapmağa çağırır, çünki burada “gələcək haqqında düşünmürsən və keçmişi unudursan”:

**“Meşəni, mənim kimi, saraylardan üstün
tutub, özünə ev sanmısanmı?
Çobanları izləmişənmə, qayalara**

⁸⁴ Yəne orada, səh.343.

* Poema 203 beytdən ibarətdir

⁸⁵ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.343

dırmaşmısanmı?

Axşamçağı mənim kimi salxımları qızıl
çılçıraq tək sallanan meynə

tənəklərinin arasında oturmusanmı?

Keçmişləri unudub, gələcəyi düşünmədən
gecə otların üstünə uzanıb, buludları
özünə yorğan etmişəmmi?”⁸⁶

Təbiət haqqında, onun ən kiçik təzahürləri haqqında Cürban daxili bir hərarətlə, məhəbbətlə, səmimiyyətlə yazır. Bu yüksək emosional hisslər bir çox mühacir yazıçı və şairin yaradıcılığı üçün səciyyəvi idi. Qəriblik, ağır həyat onların təbiətlə ünsiyyətini daha da artırırdı, onlar təbiətdə rahatlıq və ilham axtarırdılar.

İ.Y.Kraçkovski bu barədə belə yazır: “Mühacirlər Avropa vasitəsilə təbiətə daha çox yaxınlaşmağa başlayırlar, bəzən bu kəskin qavrayış özünü bir növ panteizm formasında göstərir”.⁸⁷

⁸⁶ Yənə orada, səh.353.

⁸⁷ İ.Y.Kraçkovski. “Amerikada ərəb ədəbiyyatı”, səh.11.

Cübranın müxtəlif məcmuələrdə toplanmış hekayələrinin bir çoxu ruhanilərin, zərərli ənənələrin və köhnəliyin qalıqlarının ifşasına həsr olunmuşdur. Bu hekayələrdə yazıçı dini dünyagörüşün mürtəcə mahiyyətinin kəskin əleyhdarı kimi çıxış edir.

“Ağlını itirmiş Yuhənna”⁸⁸ hekayəsi Cübranın din əleyhinə ilk çıxışıdır. Burada yazıçı Livan ruhanilərinin iç üzünü açıb göstərir.

Bütün ömrü boyu kor-korana dinə itaət edən Yuhənna ruhanilərin nümayəndələrinin tamahkarlığı, fırıldaqları, rəhmsizliyi ilə qarşılaşaraq sarsılır. O, anlamağa başlayır ki, xalq “müqəddəs kitablarda yazılan kimi yaşamağa” məcbur edən din xadimləri özləri bu kitablarda yazılanlara, təbliğ etdikləri fikirlərə heç də əməl etmirlər. Bu ikiüzlülər özlərinə rəva bil-mədiklərini camaata tövsiyə edirlər. Juhənna gördüklərini və dərk etdiklərini xalqa başa salmağa çalışır, onları ruhanilərə inanmamağa,

⁸⁸ C.X.Cübran. “Çəmənlər gəlinləri”, əsərləri külliyyatı, səh.67.

avam olub itaətdə qalmamağa çağırır. Lakin kənd əhli Yuhənnanı başa düşmür və onu dəli adlandırırlar. Onsuz da Yuhənnanın çıxışlarından, etirazlarından qorxuya düşmüş rahiblər bu şaiyədən istifadə edib, onu zindana salırlar. Yuhənnanı onu anlamayan avam camaata və ruhanilərə müraciət edərək deyir: “Siz çoxsunuz, mən isə təkəm. Mənim barəmdə nə deyirsiniz deyiniz, mənə nə cəza verirsiniz verin, canavarlar quzunu gecənin qaranlığında parçalayırlar, ancaq vadinin daşları üzərində qan izləri səhər açılana və günəş parlayanadək qalır”.⁸⁹

Bu hekayədə sadələvh kəndlilər Yuhənnanı müdafiə etmir, onu ruhanilərin pəncəsinə verirlər. Lakin Cübran əmindir ki, onun xalqı üçün azadlıq və işıq günü-eyblərdən və zülmədən əsər qalmayacaq gün gəlib yetişəcəkdir.

“Kafir Xəlil”⁹⁰ hekayəsi “Ağlını itirmiş

⁸⁹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.78.

⁹⁰ C.X.Cübran. “Üsyankar ruhlar”, əsərləri külliyyatı, səh.116.

Yuhənnanın bir növ davamı, onun baş qəhrəmanı isə Yuhənnanın obrazının təkmilləşdirilmiş variantıdır. Bu hekayədə Cübranın mühakimələri daha cəsarətlidir.

Uşaqılıqdan yetim qalmış Xəlil monastırda yaşayır, monastırın inəklərini və donuzlarını otarır. İyirmi iki yaşına çatdıqda o, dərk etməyə başlayır ki, monastır divarlarının arxasında başqa cür həyat da vardır. Xəlil ruhani atalara nifrət edir və tədriclə möhkəm əmin olur ki, onlar kəndliləri bədbəxtliyə və bəlalara düçar edən, özləri üçün pulsuz işləməyə məcbur edən, xalqı axirət dünyası ilə arxayınlaşdırıb öz boyunduruqları altında saxlayan fırıldaqçılardır. O, ruhanilərin və iqumenlərin tüfeyli həyat tərzinə qarşı çıxmaya, dinin əsiri olmaqdan imtina etməyə başlayır. Xəlil monastırda yaşayan digər rahiblərə də öz fikirlərini təlqin etməyə çalışır. O, deyir: “Bir halda ki, allah sizi də insan yaratmışdır, nə üçün siz adamlardan gizlənirsiniz? Əgər siz həyat yolu ilə gedən adamlardan üstünsüzsə, onda adamların yanına gəlib, onlara

da öz bildiklərinizi öyrədin. Əgər adamlar sizdən üstündürlərsə, onda yenə adamların yanına gedib onlardan öyrənin”.⁹¹ Lakin avam və itaətkar kəndlilərin əməyi hesabına yeyib-içən, özlərini zahid adlandırıb əslində isə dünyanın bütün nəşəsinə həris olan bu adamcıqlar, “iradə və düşüncəsini itirmiş dilsiz-ağızsız, kor heyvanlar” Xəlili başa düşmək istəmirlər, onu kafir, dinsiz adlandırırlar və döyüb qaranlıq zirzəmiyə salırlar. Aclıqdan, soyuqdan da “yola gəlmədiyini” gördükdə rahiblər şaxtılı qış gecələrinin birində Xəlili monastırdan qovurlar.

Xəlilin günahı nə idi? O, deyir: “Ey kişilər, mənim günahım bundan ibarətdir ki, mən sizin bədbəxt olduğunuzu anlayıram və sizi buxovlayan zəncirlərin ağırlığını hiss edirəm. Ey qadınlar, mənim günahım ondadır ki, sizə və ana südü ilə birlikdə ölüm nalələri ilə yağrulmuş həyatı əmən uşaqlarınıza ürəyim yanır”.⁹²

⁹¹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.127.

⁹² C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.143.

Monastırdan qovulduqdan sonra Xəlil ruhanilərin alçaq və ikiüzlü olduğunu daha dərinlədən başa düşür, onların iç üzünü, amansızlığını daha aydın görür. Xəlil monastırdan qovulmasına heyifsilənmişdir. “Bəli, mən monastırdan qovuldum, ona görə ki, öz əllərimlə özümə qəbir qazmaq istəməyirdim. Yalandan və riyadan qəlbim sızıldayırdı, ürəyim yoxsulların və bədbəxtlərin hesabına sərməst yaşamaqdan imtina etdi, cahillikdən boyun əyən xalqın nemətlərindən ləzzət almaq ruhumu təngə gətirdi. Mən monastırdan qovuldum, çünki komalarda yaşayanların tikdikləri geniş otaqlarda bədənim rahatlıq tapmırdı, dul qadınların və yetimlərin göz yaşları ilə yağrulmuş çörəyi mədəm qəbul etmirdi, iqumenin dindar adamlara pulla satdığı duanı oxumağa daha dilim gəlmirdi”.⁹³

Monastırdan qovulmuş Xəlilə yaxındakı kəndin sakinlərindən biri öz evində sığınacaq verir. Bundan xəbər tutan kənd şeyxi Abbas hirsələnir, camaatı “kafir” Xəlili daş-qalaq et-

⁹³ Yenə orada , səh.123-124.

məyə çağırır. Boyun əyməyə, itaətə adət etmiş, şeyx Abbası başlarının ağası sayan kəndlilər Xəlili mühakimə etmək üçün meydana toplaşırlar. Lakin bu yığıncaqda Xəlil öz cəsəətli və ağıllı çıxışı ilə onu mühakimə etmək istəyən din xadimlərini və onların əlaltılarını ittiham və ifşa edir, “cəhalət qurbanları” olan məzlum həmvətənlərinin gözünü açır.

Xəlil xalqı başa salır ki, din xadimləri, məscid və kilsənin nümayəndələri olan şeyx Abbas, keşiş İlyas kimilər onlara etibar edilmiş müqəddəs kitabları bəhanə edərək, xalqın var-yoxunu, malını zəbt edən xainlərdir, boyunlarına saldıqları xaçı sivri qılınc kimi xalqın başı üstündə tutmuş riyakarlardır; zəifin boğazını yüyənə bağlayaraq ölənəcən öz dəmir pəncəsində saxlayan zalımlardır. Xəlil deyir: “O, (din xadimi - A.İ.) qartal dimdikli, pələng pəncəli, köpək dişli və əjdaha buynuzlu əcaib bir məxluqdur”.⁹⁴

Xəlil camaatı feodallara və ruhani atalara

⁹⁴ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.147.

qarşı üsyana qalxmağa, öz hüquqlarını bərpa etməyə, ədalətsizliyə və zülmə son qoymağa çağırır. “Cəhalət ədalətsizliyə və qəddarlığa asanlıqla tabe olur” - deyən Xəlil mübarizə yolunu oyanmada, yüksəlişdə görür.

Hekayənin qəhrəmanı yalnız rühaniləri ifşa etməklə kifayətlənmir. O, yerli hakimlərə, əmirlərə, sultanlara olan nifrətini bildirir. Şeyx Abbasın əlindən əmirə şikayət etmək istəyən kəndlilərə deyir: “Əmirin yanına getməyin. O, ədalətli hökm verməyəcək. Çünki yırtıcılar bir-birini didmirlər”.⁹⁵ Bununla Xəlil göstərir ki, dövlət adamları da ruhanilərlə əlbir olub xalqı soyurlar.

Xəlil, eyni zamanda öz mənafeləri, bol gəlirlərindən ötrü ərəb dövlətlərini parçalayan, “druzları”^{*} ərəblərə qarşı qaldıran, şiəni sünnü ilə vuruşduran, kürdü bədəvini^{**} öldür-

⁹⁵ Yəne orada, səh.254.

^{*} Druzlar - şiəliyin bir qolunun tərəfdarıdır. Onlar allahın birliyinə inanmaqla yanaşı, fatimilər xəlifəsi Hakimin ilahi quvvəsinə də etiqad edirlər.

^{**} Bədəvi - köçəri həyat keçirən ərəblərə deyilir.

məyə təhrik edən, müsəlmanları xristianların üzərinə qaldıran “qərb quldurlarının” əleyhinə də çıxır, hər cür müstəbidliyi pisləyir.

Xəlil azadlığa ilahi bir quvvə kimi müraciət edir. O, azadlığı təkə Suriya və Livan üçün deyil, Nilin mənbəyindən başlamış, Fəratın mənsəbinə kimi uzanan bütün ərəb torpaqları üçün arzulayır. “Azadlıq, sənə məktəblərdə ümidlərini itirmiş gənclər müraciət edir. Kilsələrdə və məscidlərdə unudulmuş kitablar səndən imdad gözləyir. Məhkəmələrdə və məclislərdə sayılmayan qanunlar səndən kömək istəyir. Azadlıq, yazığın gəlsin bizə, bizi xilas et... Bizim birimizin dili ilə danış. Axı qurumuş saman bir qığılcımdan alovlanır. Öz qanadlarının gurultusu ilə bizim keşişlərimizin birinin qəlbini oyat. Yalnız bir buluddan şimşək çaxır, vadilər və yüksəkliklər işığa qərq olur”.⁹⁰ Bu sözləri söyləyən Xəlil Cübranın cəsərlə yaratdığı üsyankar surətidir. Lakin

⁹⁰ C.X.Cübran. Əsərlər külliyyatı, səh.156-157.

haqq, ədalət, azadlıq tələb edən, xalqı dirçəlişə səsləyən Xəlil mükəmməllikdən hələ çox uzaqdır; o, din xadimlərini kəsgin tənqid edir, eyni zamanda allaha və müqəddəs kitablara inamını itirmir; şeyx Abbas kimi istismarçıları məhv etməyə çalışır, ancaq ictimai quruluşu dağıtmaq və yenisini qurmaq ideyalarından hələ çox uzaqdır. Xəlil öz baxışları və arzuları etibarilə inqilabçıdan daha çox islahatçıdır.

“Ağlımı itirmiş Yuhənna” hekayəsindən fərqli olaraq “Kafir Xəlil” əsərində Xəlili anlamayan kəndlilərə rast gəlmirik. Burada müəllifin yaratdığı xalq obrazı şüurlu, nisbətən mübarizdir. Fəhlələr Xəlili kafir, dinsiz hesab etmirlər. Onlar nəinki şeyxin istəyinə tabe olmaq istəmirlər, hətta bu din nümayəndəsini ifşa, rusvay etməyə çalışırlar. Xəlili dinləyən kəndlilər başa düşürlər ki, Xəlil onların dili ilə danışır, onların dərdsini söyləyir. Xəlilin əl-qolunu sarımış ipləri qıran bir kəndli cəsərlət və iradə dolu səsle şeyx Abbasa lənətlər yağdırır: “Sən əmr etdin ki, bu gəncin əl-qolunu bağla-

sınlar və onu cani kimi mühakimə etsinlər. O, isə bizim qaranlıq ürəyimizi işıqlandırdı və bizim nəzərlərimizi haqq və bilik yoluna yönəltdi... Biz bura - günahsızın mühakiməsinə və ədalətin təqib olunduğu yerə tələsdik. İndi isə bizim gözlərimiz açıldı. Göylər sənin dəhşətli cinayətlərinin və qəddar əsarətinin üstünü açdı”.⁹⁷

“Kafir Xəlil” hekayəsində kəndlilər itaətkar kölə təsirini bağışlamır. Onlar Xəlilin tərəfindəirlər, onu müdafiə edirlər.

Müəllif hekayəni kəndin tam hüquqlu ağası olan şeyx Abbası təsvir etməklə başlayır: “Dağlıq Livanın ucqar bir kəndinin sakinləri arasında şeyx Abbas özünü rəiyyət arasında əmir kimi aparırdı. Onun evi misgin daxmalarının arasında pəhləvan cırtdanlar arasında yüksələn kimi yüksəlirdi. Şeyxin yaşayış tərzisi də bu daxmalarda yaşayanlarından sərvət dilənçilikdən, əxlaqi isə onların əxlaqından quv-

⁹⁷ C.X.Cübran. Əsərlər külliyyatı, səh.153.

vət zəiflikdən fərqlənən kimi fərqlənirdi”.⁹⁸ Cübran şeyx Abbasın və onun əlaltısı olan keşiş İlyasın şəxsində bütün əmirləri, hakimləri, mitropolitləri, ruhaniləri ifşa edir. Ədib yazır: “Kubar mənşəli bir qrup adam əsrlərdən bəridir ki, keşişlər və kilsə rəhbərləri ilə birləşib xalq əleyhinə birgə fəaliyyət üçün onlarla ittifaqlar bağlayır. Xroniki xəstəliyə bənzəyən bir qrup aristokratlar öz caynaqlarını bəşər cəmiyyətinin boğazına keçirmişdir. Bu xəstəlik yalnız o zaman keçib gedəcəkdir ki, dünyada cəhalətə son qoyulsun və hər bir keşişin öz ağıl özünə hakim, hər qadının öz qəlbi özünə kahin olsun”.⁹⁹ “Kafir Xəlil” hekayəsi Cübranın xalqın dərrakəsinə inamının ifadəsi, dinindən və milliyətindən asılı olmayaraq bütün xalqlar arasında birliyə, qardaşlığa və dostluğa çağırışıdır. Həmişə romantizmə meyl göstərən Cübran burada da həyatdan narazılığını ifadə etmiş, o zaman insanların hələ xəyallarına be-

⁹⁸ C.X.Cübran. Əsərlər külliyyatı, səh.116.

⁹⁹ Yene orada, səh.136

lə gətirə bilmədiklərini öz təxəyyülünün qüvvəsi ilə əsərində təsvir etmişdir. Bu keyfiyyətinə görə, Cübran XX əsrin tərəqqipərvər romantiklərinə yaxınlaşır.

Ədibin “Şeytan”¹⁰⁰ adlı fantastik mənsur şeri də dinin ifşasına həsr olunmuşdur.

Məşhur dinşünas alim Huri Səmanın yeganə məşquliyəti “öz din qardaşlarını tamahkarlıq günahından xilas etmək üçün” Şimali Livanın kəndlərini gəzərək moizə oxumaqdan ibarətdir. Həmin bu Səman bir dəfə ona yolda rast gələn yaralı şeytanı ölümdən xilas edir. Halbuki şeytan onun qəddar düşmənidir, peşəsi şeytanın əməlləri ilə yorulmadan mübarizə aparmaqdır. Bəs nə üçün moizələri ilə insanları şeytanların fitnələrindən xilas edən Səman özü şeytanı ölməyə qoymur? Cübran keşişin dili ilə bunu belə izah edir, keşiş deyir: “İndi mən düşünürəm ki, sən ölən kimi günahlar da məhv olacaq, onlarla birlikdə isə insanı ehtiyatlı ol-

¹⁰⁰ C.X.Cübran. “Tufanlar”, əsərləri külliyyatı, səh.439.

mağa məcbur edən mənəvi qüvvə də yoxa çıxacaqdır, insanları dua oxumağa, Oruc tutmağa və allaha itaətə sövq edən səbəb aradan qalxacaqdır. Sən yaşamalısən, çünki adamlar sənin öldüyünü bilsələr daha cəhənnəmdən qorxmayacaq və allaha ibadət etməyəcəklər”.¹⁰¹

Huri Səmanın “ağlından” və “fərasətindən” razı qalan şeytan deyir: “Sən öz idrakının qüvvəsi ilə varlığımın bu vaxta kimi mənə məlum olmayan səbəbini izah etdin... Qardaşım, yaxın gəl və mənə öz evinə apar”.¹⁰² Mömin Huri Səman da qollarını çırmalayıb, əbasının ətəklərini qaldıraraq şeytanı dalına alır və evinə sarı yollanır.

Cübran bu əhvalatı təsvir etməklə ruhanelərin əsil simasını açıb göstərməyə çalışmışdır. Səman üçün şəxsi rifahı və mənfəəti hər şeydən üstündür. O, anlayır ki, insanlar dindar və cahil olmasalar, öz günahlarını yumağa çalışmayacaqlar və o, gəlir mənbəyindən məhrum

¹⁰¹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.448-449.

¹⁰² Yəne orada, səh.449.

olacaqdır. Buna görə də ömrü boyu şeytanla mübarizə aparmış bu qoca allah bəndəsi öz düşməninə ölümdən xilas etməkdən çəkinmir.

“Peyğəmbər” kitabında da Cübranın din haqqında geniş mülahizələrinə rast gəlirik. Həmin əsərdə o, keşişlərin təlimi, dini şərh etmələri əleyhinə çıxır. İnsanlar allaha inanır, onu gözəgörünməz, əlçatmaz bir varlıq hesab edirlər. Cübran isə öz allahını hər yerdə görür, onun üçün allah təbiətdir, çiçəklər və ağaclardır, günəş və yağışdır. Ədib yazır:

“Əgər siz allahınızı tanımaq istəyirsinizsə, tapmacaların və fərziyyələrin həllinə vaxt itirməyin. Ətrafınıza boylansanız, allahın uşaqlarınızla oynadığını görərsiniz, baxışlarınızı geniş səmaya diksəniz, onun buludlarda addımladığını ildırımla qucaqlaşdığını, yağışla birlikdə yerə endiyini görərsiniz. Diqqətlə baxsanız, allahınızın çiçəkli dərələrdən gülümsədiyini, ağaclara qalxaraq irəlilədiyini görəcəksiniz”.¹⁰³

¹⁰³ İ. Ən-Nauri. Məhcər ədəbiyyatı, səh.113.

Cübran din əleyhinə yazdığı bütün hekayələrdə hər cür dini təlimləri, istibdadı və şəər əməlləri pisləyir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, yazıçı öz axirət dünyasına inanırdı. Ruhun əbədiliyi, “o dünyadakı” həyat haqqında onun fikirləri bəzən ziddiyyətlidir. Ruhların əbədi yaşaması nəzəriyyəsinə inanan Cübran bəzi əsərlərində dindar olduğunu büruzə verir. Onun mistik baxışlarını təhlil edən ərəb ədəbiyyatşünası Marun Əbbud bu nəticəyə gəlir ki, “Cübran öz ruhunun bir varlıqdan digərinə keçərək, həyatın bütün nemətlərindən həzz alaraq əbədi yaşayacağına ümid bəslədiyinə görə mistika aləminə qərq olmuşdur”.¹⁰⁴

“Nəsillərin külü və əbədi məşəl”¹⁰⁵ hekayəsindən göründüyü kimi, Cübran ruhun bir varlıq öldükdən sonra digərinə keçməsi nəzəriyyəsinə möhkəm inanır və öz yazıçı yoldaşlarını da buna inandırmağa çox çalışırdı. Cüb-

¹⁰⁴ Həna əl-Faxuri. Ərəb ədəbiyyatı tarixi, II hissə, Moskva, 1961, səh.453.

¹⁰⁵ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.48.

ran yazır : “Ölən və külə çevrilən sələflər insanın yadigarıdır. Onların arzuları məhv olmur, onların hissləri zəifləmir. Bu arzular və duyğular başqa ruhlarda yaşayır Qaranlıq düşkən günəş batdığı və səhər açılarkən ay gizləndiyi kimi, onlar da arabir yoxa çıxır, yaxud da sakitləşir”.¹⁰⁶

Cübranın fikrincə, insanın ruhu ölmür, ancaq bədəni ölür. Onun ruhu başqa bədənlərdə canlanır ki, keçmişdə nail ola bilmədiyə əməlləri yeni ömürdə həyata keçirsin.

Yuxarıda adını çəkdiyimiz hekayənin qəhrəmanı Nasan İbn əl-Kahin məşhur bir ruhənin oğludur. O, adlı-sanlı şəxs qızını sevdir. Nasanın sevgilisi xəstələnərək vəfat edir, ancaq ölüm ayağında onu inandırır ki, bu onların son görüşü deyildir, bu böyük dünyada onlar yenə də görüşəcəklər. Sevgilisinin ölümündən sonra Nasan doğma şəhəri tərk edir,

¹⁰⁶ C.X.Cübran. “Çəmənlər gəlini”, əsərləri külliyyatı, səh.45.

səhrada vəhşi heyvanların arasında yaşayır. Müəllif yazır ki, sevgililər eramızdan əvvəl 116-cı ildə yaşamış, həmin ilin payızında Suriyanın ən gözəl şəhərlərindən olan Əş-Şəmsdə* Nasanın sevgilisi vəfat etmişdir. Əsrlər keçdikdən sonra 1890-cı ilin baharında Nasan və onun sevgilisi yenidən dünyaya gəlirlər. İndi Nasanın ruhu bir çobanın, sevgilisinin ruhu isə bir kəndli qızının bədənindədir. Onlar Bəlbək şəhərinin xarabalıqlarında görüşürlər. Burada Nasan tütək çala-çala qoyun otarır. Yenidən bir-birinə meyl, məhəbbət hiss edən bu iki gənc elə bil uzun sürməyən yuxudan oyanmışlar. Onlar doğma şəhərlərini tanıya bilmirlər. Bəlbək divarlarındakı incə rəsmlər silinib getmiş, gözəl sütunlar uçulub dağılmışdır. Lakin bütün bunlar sevgililəri narahat etmir, onlar yenidən həyata qayıtdıqları və bir-birinə qovuşduqları üçün hədsiz dərəcədə xoşbəxtdirlər. Nasan deyir “Budur bizim

* Əş-Şəms - Bəlbək şəhərinin digər adıdır.

ruhumuz yenidən bu həyata qayıtdı ki, biz məhəbbətin ləzzətini dadıb, gəncliyin əzəmətinə hörmət bəsləyək”.¹⁰⁷

Mühacirətdə yaşayan digər böyük yazıçı, hazırda bütün ərəb dünyasında məşhur olan Mixail Nüaymə də “ruhun ölməzliyi” ideyasının tərəfdarı idi. Onun “لقاء” (“Görüş”) povestində də “varlığın vəhdəti” nəzəriyyəsi təbliğ olunur. Lakin evlənməni məhəbbətin mütləq xoşbəxtliyi sayan Cübran öz qəhrəmanlarını yenidən görüşüb evlənmək üçün dirildirsə, platonik, mənəvi məhəbbəti hər şeydən üstün tutan Nüaymə belə hesab edir ki, “Məhəbbət bir oddursa, evlənmək onu külə çevirir”. Buna görə də onun qəhrəmanları min illər keçdikdən sonra yenidən görüşmək üçün canlanarkən arzuladıqları səadətə çatmadan ölürlər.

Vətəndən, ana torpağından uzaq düşmüş Cübran öz ruhunun da yenidən canlanacağına ümid edirdi. İkinci dəfə bu ruh hicrətdə, yad

¹⁰⁷ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.56.

Amerikada deyil, Livanda yaşayacaqdı. Heç də təsadüf deyil ki, vətən həsrəti, uzaqlarda qalmış doğma yurdun tərənnümü Cübran yaradıcılığında mühüm yer tutur. Cübran öz vətəninə nə vəziyyətdə - yoxsulluq, ehtiyac, cəhəllət, savadsızlıq və ədalətsizlik girdabında qoyub getdiyini yaxşı bilirdi. O, doğma yerləri, öz xalqının adət və ənənələrini, Livan mahnılarını həmişə məhəbbət hissi ilə xatırlayırdı, Yazıçı vətənə qayıtmaq arzusu ilə yaşayırdı. O, həmkarı Nüayməyə deyirdi: “Biz mütləq doğma torpağa, Livanın vadilərinə qayıdacağıq. Biz orada yazıb-yaradacağıq. Biz saxta mədəniyyətin əsil simasını ifşa edəcəyik”.¹⁰⁸

Cübranın öz vətəninə sədaqəti və məhəbbəti ədibin bir çox əsərlərində nəcib hisslərlə ifadə olunur.

“Sizə öz Livanınız, mənə isə mənim Livanım”¹⁰⁹ - Cübranın Livana həsr etdiyi ən gözəl

¹⁰⁸ N.Sərrac. “Qələmlər birliyi”nin şairləri, səh.303.

¹⁰⁹ C.X.Cübran. “Gözəlliklər və qərribəliklər” əsərləri külliyyatı, səh.310.

mənsur şerlərindən biri belə adlanır.

Burada Cübran vətənə, onun övladlarına, onun təbiətinə sədaqətini ifadə edir. Onun üçün Livan ən gözəl təbiət hadisələrində, ən nəcib insan keyfiyyətlərində təcəssüm olunur:

“Mənim Livanım mavi səmaya baş qaldıran əzəmətli dağlar deməkdir.

Mənim Livanım ilhamlı fikir, alovlu duyğu, fəzanın pıçıldadığı ən ülvi sözdür.

Mənim Livanım quşların nəğməsi, çinar budaqlarının xışıltısı, mağaralarda tütək səsi deməkdir.

Mənim Livanım suyun hamar səthində əks olunan sadə və çılpaq bir həqiqətdir, o, mənim qarşımda sakit çöhrəsində sevinc təbəssümü ilə canlanır.

Mənim Livanım cavanların şücaəti, kişilərin qətiyyəti və qocaların müdrikliyi deməkdir”.¹¹⁰

Cübran yalnız kəndliləri, çobanları, bağ-

¹¹⁰ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.510-511.

banları, bənnaları, toxucuları, “xalq mahnıları qoşan” şairləri, buğda biçən əkinçiləri, dərz bağlayan qadınları, tut ağacları bəsləyən ataları, ipək toxuyan anaları öz vətəninin həqiqi övladları hesab edir. O yazır: “Bunlar həqiqət yolu ilə gözəlliyə və kamilliyə doğru möhkəm addımlayan insanlardır”.¹¹¹

Cübran özünün məhsuldar torpağı, onun işgüzar övladları ilə fəxr edir və bu iftixar ona sevinc və rahatlıq gətirir.

“Əbədilik və millət”¹¹² mənsur şerində Cübran Suriyaya müraciət edir, onun müasir miskin vəziyyətindən danışır, tezliklə oyanaçağına, xoşbəxt gələcəyi olacağına inandığını bildirir: “Ey Suriya, sən öz qonşularına - Misirə, İrana, Yunanıstana bənzəyirsən, onların da səninki qədər sürüləri və səninki kimi otlaqları vardır, sənin tənəzzül adlandırdığın isə dərin bir yuxudur, onun ardınca oyanma və əmək

¹¹¹ Yəne orada, səh.513.

¹¹² C.X.Cübran. “Göz yaşı və təbəssüm”, əsərləri külliyyatı, səh.263.

gələcəkdir”¹¹³.

“Günəş altında”¹¹⁴ şerində isə ədib öz həmvətənlərinə müraciət edərək inamla deyir: “İndi sən başa düşürsən ki, həyatın maneələrinə baxmayaraq, insan ruhu işığa doğru can atır.”¹¹⁵

Yazıcının vətənə həsr etdiyi ən təsirli əsəri, heç şübhəsiz, “Əzizlərimin ölümü”¹¹⁶ hekayəsidir. O, Livanda və Suriyada tüğyan edən aclıq günlərində yazılmışdır.

Birinci dünya müharibəsi illərində, Suriya və Livan Osmanlı imperiyasının əsarəti altında olarkən bu ölkələr ərzaq çatışmazlığından əzab çəkirdi, xalq dəhşətli aclığa məruz qalmışdı. Əhalinin xeyli hissəsi məhv olmuşdu. M.Nüaymə öz xatirələrində vətənin bu ağır günlərini belə təsvir edir: “Aclıq adamların üzərinə hər tərəfdən hücum çəkirdi. İnsanlar

¹¹³ Yenə orada, səh.264.

¹¹⁴ Yenə orada, səh.278.

¹¹⁵ Yenə orada, səh.279.

¹¹⁶ C.X.Cübran. “Tufanlar”, əsərləri külliyyatı, səh.418.

ən əziz şeylərini bir parça çörəyə dəyişirdilər ki, ömürlərini daha bir neçə dəqiqəliyə uzatsınlar. Nə pulu, nə də varidatı olanlar yollarda çörək qırıntıları və acından ölmüş heyvanları axtarırdılar - bununla onlar ölümə qalib gəlmək istəyirdilər. Torpaqda nə bir ağac, nə bir ot bitirirdi. Vəziyyət dəhşətli idi. Ər bilmirdi ki, arvadı haradadır, ana bilmirdi ki, uşaqları haradadır... Bəlkə də, onların cəsədləri yollara sərilmişdi, yaxud qar altında qalmışdı”¹¹⁷.

Həmin bu dövrdə Suriyanın və Livanın aclıq çəkənlərinə kömək məqsədi ilə Amerikada mühacirlər arasında müxtəlif komitələr yaradılırdı. Vaşinqtonda “Azad Suriya” cəmiyyəti təşkil olunmuşdu. Mövcud olduğu bütün illər ərzində Cübran və Nüaymə onun üzvləri idilər.

“Əzizlərimin ölümü” hekayəsində Cübran aclıqda həlak olmuş həmvətənlərinə yas tutur, onlara kömək edə bilmədiyinə, həmin

¹¹⁷ M.Nüaymə. “Yetmiş illik”, II hissə, səh.39-40.

ağır günlərdə onların yanında olmadığına görə təəssüflənir və məhzunluqla yazır:

“Əgər mən də əzizlərimlə birlikdə aclıq çəksəydim, məşəqqət çəkən xalqımla birlikdə məşəqqət çəksəydim, gündüzlər bu qədər qəlbim sıxılmazdı, gecələr isə gözlərimə bu qədər zülmət çökməzdi. Çünki dərd-qəmi və çətinlikləri öz xalqı ilə birlikdə çəkənlər əzab-əziyyət görsələr də, ən yüksək təsəlli tapırlar. Onlar qəlbən fəxr edirlər ki, günahsız adamlarla birlikdə həlak olurlar”.¹¹⁸

Mübarizə aparmadan, qəddar hökmdarlara qarşı üsyana qalxmadan mütiliklə həlak olmuş həmvətənlərinin itaətkarlığı Cübranı dərinləndən həyəcanlandırır və narahat edirdi.

Əsərin sonunda müəllif suriyalı qardaşlarından soruşur: “Biz yenədəmi şübhə edəcəyik, fəaliyyətsiz qalacağıq, həyatın xırda və əhəmiyyətsiz cəhətlərinə uyub bu böyük bəlanı unudacağıq?”¹¹⁹

¹¹⁸ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.418.

¹¹⁹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.420.

Yazıçı ərəbləri “gündüz işığında da, gecə sükutunda da azadlıq uğrunda mübarizə aparmağa çağırır.

Cübranın bütün əsərlərində özünü göstərən humanizmi müharibə əleyhinə yazdığı hekayələrində daha aydın hiss olunur. Yazıçı milyonlarla günahsız insanın ölümünə bəis olan müharibəyə nifrət etdiyini bildirir.

“Dəniz qızları”¹²⁰ adlı nağılı varı fantastik mənsur şerində su pəriləri dənizdə batmış bir gəncin köynəyinin cibindən məktub tapırlar. Bu onun sevgilisinin məktubudur. Həmin qız millət qarşısında borcunu vermək üçün nişanlısını ondan ayırmış ədalətsiz müharibəyə lənətlər yağdırır. Cübran müharibənin amansız və ədələtsiz olduğunu bu qızın sözləri ilə təsvir etmişdir:

“O nə borcdur ki, sevgililəri bir-birindən ayırır, qadınları dul, uşaqları isə yetim qoyur? O nə vətənpərvərlikdir ki, ən əhəmiyyətsiz

¹²⁰ Yenə orada, səh.246.

səbəblər üzündən müharibə törədib ölkəni fəlakətlərə düşür edir? O nə borcdur ki, bədbəxt kəndlini çəkib aparır, nəcabətli ailələrin fərzəndlərindən isə yan keçir? Əgər borc xalqlar arasında sülhün ziddinədirsə, vətənpərvərlik insan həyatının sakitliyini pozursa, yaxşısı budur, nə borc olsun, nə də vətənpərvərlik”¹²¹.

“Müharibə və kiçik xalqlar” adlı alleqorik hekayəsində (“Sələf” məcmuəsindəndir) də Cübran insanları sülhə və dostluğa çağırır. İki tamahkar qartalın bir-birini diddiyini görə qoyun öz quzusuna deyir: “Görəsən, bu didişənlər heç utanırlarmı, məgər bir-birilə sakit yaşamaq üçün onlara yer qəhətdir? Dua elə, körpə balam, dua elə ki, sən qanadlı qardaşların sülhə gəlsinlər”.

Ədibin müharibə və sülh məsələlərinə realist münasibət bəsləməsi nəticəsində hər iki əsər, süjetinin fantastik olmasına baxmayaraq, günün hadisələri ilə səsleşirdi.

¹²¹ C.X.Cübran. “Qarşıda gedən” (“Qırılmış qanadlar” məcmuəsi, ərəb dilindən tərcümə), Moskva, 1962, səh.148.

“Sülh”¹²² mənsur şeri də sülh mövzusunda hərs olunmuşdur. Cübran yer üzündə ədəbi sülh bərqərar olunmasını arzulayır ki, sevgililər bir-birindən ayrılmasınlar, uşaqlar və analar əzab çəkməsinlər, insan aqlının və əməyinin qüdrəti ilə yaranmış gözəl əməllər puça çıxmasın. O arzu edir ki, “sülh mübarizənin oğurlayıb apardıqlarını qaytarsın və insanpərvərlik tamahkarlığın qəsb etdiklərini geri gətirsin”.

Daim ərəb dilinin və ədəbiyyatının müqəddəratı ilə maraqlanan Cübran həm klassik, həm də müasir ərəb ədəbiyyatını dərinləndirirdi. O, ədəbiyyatın və ərəb dilinin bir sıra mühüm məsələlərinə öz əsərlərində xeyli yer vermiş, ərəb ədəbiyyatını zənginləşdirmək və dili saflaşdırmaq üçün əlindən gələni etmişdir.

Bir çox digər mühacir yazıçılar kimi, Cübran da ərəb dilinin durğunluğu, dildə ənənəvi-

¹²² C.X.Cübran. “Göz yaşı və təbəssüm”, əsərləri külliyyatı, səh.306.

lik və tənqidçilik əleyhinə çıxış edir. Məsələn, “Ərəb dilinin gələcəyi”¹²³ sərlövhəli məqaləsində o, ədəbiyyatda sözlərin gözəlliyini və cümlələrin bər-bəzəyini başlıca məsələ hesab edən yazıçıları və şairləri tənqid edir. Cübran lüğət pərəstişkarının, öz əsərlərini klassik ədəbiyyatın nümunələri - Nasif əl-Yazıçının “مجمع البحرين” (“İki dənizin birləşməsi”), əl-Müveyli-hanın “حديث عيسى ابن هشام” (“İsa ibn Xişamın hekayəti”) əsərləri və başqa nümunələr üzərində quran yazıçıların əleyhinə çıxırdı.

Bu məqaləsində Cübran, həmçinin dram əsərinin dilindən danışır, nəsr və poeziya dili arasında sədləri qırmağı tələb edir. O, belə hesab edir ki, nəsr əsərinin də dili şer dili kimi rəvan, zərif və anlaşılıq olmalıdır. Ədib yazıçıların sadə və başa düşülən dildə yazmalarının tərəfdarı idi. O deyirdi ki, sadə dil həmişə gözəldir, çünki oxucu onu başa düşə bilər. Cübran yazır: “Dil cəmiyyətdə millətlərin və

¹²³ C.X.Cübran. “Gözəlliklər və qəribəliklər”, əsərləri külliyyatı, səh.544.

ya ayrıca bir millətin yaranması təzahürlərindən biridir. Yaradıcı qüvvə zəifləyəndə isə dil öz inkişafını dayandırır və düşkünlük vəziyyətinə, üzüntülü və sönük bir şəklə düşür. Ərəb dilinin gələcəyi qayğıdan asılıdır. Əgər ərəb dilində danışan cəmiyyətdə belə bir qayğı olarsa, dilimizin gələcəyi də keçmiş kimi əzəmətli olar.¹²⁴

Cübran yad ölkədə yaşamasına baxmayaraq, yaradıcılığında ərəb dilinin bütün məziyyətlərini qoruyub saxlaya bilmişdi. Bu keyfiyyət yaşlı nəsiləndən olan bir çox digər mühacir ərəb yazıçısına xas idi. İ.Y.Kraçkovski yazır: “Siyasi müstəqillik çoxdan itirilmiş, dini əlaqələr pozulmuşdu. Ərəblərin hamısı* yalnız dili göz bəbəyi kimi qoruyurdu. Onlar dənizlər arxasında gəzib-dolaşarkən öz dillərini müdafiə etmişdilər”.¹²⁵

Cübran istər mühacirətdə, istərsə də ərəb

¹²⁴ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.544.

* Amerikada olan mühacir ərəblər nəzərdə tutulur.

¹²⁵ İ.Y.Kraçkovski. “Amerikada ərəb ədəbiyyatı”, səh.3.

öklərində olan yazıçıları daima xalqa xidmət etməyə, millətin qayğısına qalmağa çağırır. "Qəlbim öz məhsullarının ağırlığından inləyir"¹²⁶ mənsur şərinə o öz istedadını, öz ustalığını - rəssamlıq və yazıçılıq məharətini insanlara, bəşəriyyətə təklif edir. Cübran bilir ki, şairin və yazıçının, rəssamın və mütəfəkkirin yaratdığı əsərlər insanlar üçün mənəvi qıdadır. Bu "qıda" isə elə olmalıdır ki, adamlar onu həvəslə qəbul etsinlər. Xalq yazıçını başa düşməlidir, əks təqdirdə onun əsərləri oxunmur, onun kitablarının yanından laqeydcəsinə ötüb keçirlər. Cübranın fikrincə, bu, şair, nasir və rəssam üçün ən böyük faciədir. Ədib yazır: "...Belə bir vəziyyətə düşməkdənsə, sədəqə veriləcəyinə ümid bəsləyərək titrək əllərini irəli uzadan dilənçi olmaq və ya hamı tərəfindən unudulmuş qoca bir şikəst olmaq daha yaxşıdır"¹²⁷.

Cübran belə bir nəticəyə gəlir ki, incəsə-

¹²⁶ C.X.Cübran. "Gözəlliklər və qəribəliklər", əsərləri külliyyatı, səh.489.

¹²⁷ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.489.

nət və ədəbiyyat da öz növbəsində onları layiqincə qiymətləndirməyi bacaranlara məxsus olmalıdır. İncəsənət və ədəbiyyat cahillərə və etinadsızlara xidmət etməməlidir. O deyir: "Ailəsində hamının kar olduğu laqeyd bir sahibin gümüş simli çalğı aləti olmaqdansa, keçidırmaqlarının tapdaladığı sınıq qamış olmaq daha yaxşıdır"¹²⁸.

Cübran ibn Sinanın, Corci Zeydanın, ibn əl-Farisin və bir sıra digər görkəmli ərəb yazıçı, alim və mütəfəkkirlərinin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş məqalələr də yazmışdır.

Cübranın aktual mövzularda yazılmış dərin məzmunlu əsərləri geniş şöhrət qazanmışdır. Bu əsərlər yüksək bədii keyfiyyətləri ilə fərqlənir. Zəngin təxəyyül, insan həyatının və varlığının sirlərini əks etdirən dərin və nüfuzedicil simvolizm, təbiətə məhəbbət - bütün bunlar Cübran yaradıcılığının məziyyətləridir.

¹²⁸ Yəne orada, səh.490.

Cübranın öz təsvir metodu, öz qavrama yolu, öz təxəyyül qabiliyyəti vardır.

Ədibin əsərləri müqayisələr və təsvirlərlə zəngindir. O, atalar sözü və zərb-məsələlərdən tez-tez istifadə etmişdir ki, bu da müəllifin dərin biliyinin və geniş dünyagörüşünün əlamətləridir. Cübran atalar sözlərindən və zərb-məsələlərdən öz əsərlərinin bədii dəyərini artırmaq həvəsindən daha çox, əsərdəki bu və ya digər obrazı, yaxud ideyanı daha dəqiq açıb göstərmək üçün istifadə etmişdir.

Cübranın əsərlərində müqayisələrə tez-tez rast gəlirik. Müəyyən bir əşyanı ona bənzər əlamətləri olan başqa bir əşya ilə tutuşdurmaqla müəllif öz fikirlərini daha qabarıq izah edir, ona istədiyi çalarları verə bilər. Cübranın müqayisələri gerçəkliyin daha dəqiq, parlaq və obrazlı əks etdirilməsinə imkan verir.

Məsələn, “Qırılmış qanadlar” povestində müəllif yaşıl üzlü kresloda oturmuş ağ paltarlı Səlmanı ağ zanbaq gülünə bənzədərək yazır: “...O, mənim qarşımdakı yaşıl ipəkdən üz çə-

kilmiş kresloda əyləşdi. Ağ paltarında Səlma mənə səhər mehinin təsirindən öz saplağını otların üzərinə əymiş ağ zanbağı xatırladırdı”¹²⁹.

Bəzən isə yazıçı qarşılaşdırmalar yolu ilə müqayisələr aparır. Buna bir neçə misal göstərək:

“Yaralanmış ahu sürüdən ayrılıb mağarada gizləniib sağalanadək, yaxud ölənədək orada qaldığı kimi, mənim də qüssə dolu qəlbim tənhalıqda və yalqızlıqda rahatlıq axtarır”.

“Qartal öz balalarının xasiyyətinə bələd olduğu kimi, mən də sizin hərəkətlərinizi anlayıram” və s.

Cübran öz əsərlərində bəzən bütöv parçaları paralelçilik prinsipi üzrə qurmuşdur.

Ədibin əsərləri təbiətin, onun ayrı-ayrı əlamətlərinin, hadisələrinin, təzahürlərinin təsviri ilə zəngindir. Lakin bu təsvirlər nə qədər uzun olsa da, darıxdırıcı deyildir. Cübranın

¹²⁹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı, səh.182.

təsvirlərində zəngin fantaziya, dərin fikirlər vardır. O, təsvir ustadıdır. Ən-Naurinin yazdığı kimi, onun təsvirləri “insanı məftun edir, bunlar poeziya zirvəsində duran poeziyadır. Duyğuları və qəlbi dərinliklərinə qədər titrədir, sevinc və məftunluq yaradır”.¹³⁰ “Ana” sözünün mənasının təsvir olunduğu parçanı misal gətirsək, yazıçının bədii istedadının bu cəhəti haqqında tam təsəvvür əldə etmək mümkündür:

“Ana” - bu, insan dodaqlarından indiyədək çıxmış olan ən zərif söz və ən nəvazişli xitabdır. Məhəbbətlə və ümidlə dolu olan bu kiçik söz insan qəlbinin nəvazişini və ehtirasını özündə tamamilə toplamışdır. Ana həyatın dirəyidir, o, kədərlənəndə təsəlli verir, ruhdan düşəndə ümid yaradır, bədbinliyə qapılıanda qüvvəni artırır; o, mehribanlıq, mərhəmət, rəhm və şəfqət mənbəyidir, kim anasını itirirsə, o, sinəsinə başını qoya biləcəyi

¹³⁰ İ. ən-Nauri. Məhcər ədəbiyyatı, səh.121.

bir adamı, gözləri ilə qoruyan və əlləri ilə xeyir-dua verən bir adamı itirir”.¹³¹

Biz Cübranın yaradıcılığında ritorik suallar üzərində qurulmuş əsərlərə rast gəlirik. Məsələn, “Tufanlar” məcmuəsinə daxil olunmuş “Məbəd qapısı ağzında” mənsur şeri və bir sıra başqaları bu üslubda yazılmışdır.

Yazıçının dili sadə, anlaşılıqlı və mənalıdır. Cübran söz oynatmağı heç zaman sevməmişdir. O, təsvir üçün lazım olan sözləri xalqın canlı danışıq dilindən seçib götürür, təsadüfi və müvəqqəti ifadələri əsərlərinə daxil etmirdi. Cübran ərəb dilinin təmizliyi uğrunda, onun başa düşülməyən, mürəkkəb ifadələr və tərkiblərlə doldurulmasına qarşı mübarizə aparırdı.

Cübranın yaradıcılığı ərəb ədəbiyyatının parlaq bir səhifəsini təşkil edir. Onun həyat və fəaliyyəti haqqında söhbəti yekunlaşdırarkən qeyd etmək lazımdır ki, ətalətin və cəhalətin

¹³¹ C.X.Cübran. Əsərləri külliyyatı. səh.209.

ifşası, azadlığın buxovlanması əleyhinə etiraz, dini ehkamlara qarşı çıxmaq, həyatdan və onun ictimai normalarından narazı qalaraq bəzən reallıq aləmindən sehrçilik aləminə, xəyal və fantaziya aləminə qaçmaqda, mədəniyyətdən uzaqlaşib təbiətdə pənah tapmaqda və onunla qovuşmağa çalışmaqda özünü göstərən məyusluq Cübranın yaradıcılıq yolunun xarakterik mərhələləri, onun əsərlərinin əsas xüsusiyyətləridir. Məhəbbət gözəlliklərinin vəsfi, gözəllik kateqoriyasını ilahiləşdirmək cəhdləri də Cübran yaradıcılığı üçün səciyyəvi əlamətlərdir. Cübran bütün bəşəriyyətə xidmət göstərməyi öz yaradıcılığının məqsədi hesab edirdi.

Cübranın bütün bu xüsusiyyətləri onu mühacirətdə romantik ərəb ədəbi məktəbinin banisinə çevirmişdir. Ədibin ardıcılları Ərəb Şərqi ölkələrində indi də məhsuldar yazıb yaradırlar.

AIDA İMANQULİYEVA
CÜBRAN XƏLİL CÜBRAN
Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 2002.

